

ΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ ΤΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ*

Αἱ ὁμιλῖαι, ἧτοι αἱ ἐπ' ἐκκλησίας διδαχαὶ καὶ οἱ λόγοι τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, ὅσαι εἶναι σήμερον εἰς ἡμᾶς γνωσταί¹, δὲν ἐμελετήθησαν μέχρι τοῦδε, ὀλίγαι δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν ἐξεδόθησαν ἐκ διαφόρων κωδίκων. Ἡ πληροστέρα καὶ μᾶλλον ἀξία λόγου συλλογὴ αὐτῶν εὑρηται εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 254 (=παλ. ἀριθ. 56) κώδικα τοῦ ἐν

*) Ἡ πιροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα ἐξ εὐρυτέρας ἀνεκδότου ἐργασίας περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ λογιου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νεκταρίου τοῦ Κρητός (1602 - 1676) ἑτερον κεφάλαιον τῆς ἐργασίας ταύτης ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῆς» εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (1947), σ. 291 - 332.

¹) Εἰς τὸν παλαιὸν κατάλογον τοῦ G. Haenel (Catalogi manuseriptorum qui in bibliothecis Galliae, Helvetiae, Belgii, Britanniae M., Hispaniae, Lusitaniae asservantur, nunc primum editi a D. Gustavo Haenel, Lipsiae, 1830, σ. 819) ἀναφέρεται ὑπάρχων τότε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Middlehill (Worcestershire) ὑπ' ἀριθ. 855 κώδιξ προερχόμενος ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γάλλου Chardin καὶ περιέχων «Nectarium Orationes: saec. XVI. chart.». Πρόκειται ἄρα γε περὶ λόγων τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, μολονότι ὁ κώδιξ χαρακτηρίζεται τοῦ 16ου καὶ οὐχὶ τοῦ 17ου αἰῶνος; Ἀναζητήσαντες ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν κώδικα τοῦτον μέσῳ τοῦ φίλου κ. Θ. Παπαδοπούλου, ἐληροφορήθημεν, ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς τοῦτον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν χειρογράφων τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἀπὸ 30 Ἰουνίου 1950, ὅτι ὁ κώδιξ ἀνήκεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Sir Thomas Phillipps, Bart. († 1872), περιγράφεται δὲ καὶ εἰς τὸν Catalogus Librorum Manuseriptorum in Bibliotheca Philippica, σ. 10 («855, No in Cat. Chardin 2041. Nectarium Orationes. f. ch. s. XVI large Miniatures»), ἐπωλήθη ὁμως μετ' ἄλλων χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης ταύτης μετὰ τὸ 1891 καὶ σήμερον ἀγνοεῖται ἡ τύχη του. Οὐδὲν λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ περιεχομένου του.

Ἐπι καὶ ὁ ἐν κώδικι 42 (φ. 118β - 119β) τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς φερόμενος ὡς λόγος δῆθεν ἀνεκδοτος τοῦ Νεκταρίου («Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. 2 (1905), σ. 361) δὲν εἶναι ἢ κεφάλαιον εἰλημμένον ἐκ τῆς «Ἐπιτομῆς τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας» αὐτοῦ (σ. 62 - 63) ἐσημειώσαμεν ἤδη εἰς τὴν περὶ ταύτης μελέτην μας («Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α', 1947, σ. 298) ἐπίσης καὶ ὁ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 989 (φ. 28β - 30) κώδικα τῆς μονῆς Βατοπεδίου λόγος τοῦ Νεκταρίου περὶ τοῦ ἀγίου Φωτῶς (Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἱ. Μ. Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων ὑπὸ μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ Γέροντος Ἀρχαδίου Ἱεροδιακόνου Βατοπεδηνοῦ, ἐν Κανταβριγίᾳ, 1924, σ. 180) εἶναι εἰλημμένος ἐκ τοῦ ἐκδεδομένου τῷ 1682 συγγράμματος αὐτοῦ «Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα ἀντίρρησις» (σ. 207 - 208). Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ αὐτοτελῶν ὁμιλιῶν τοῦ Νεκταρίου, ἀλλὰ περὶ ἀποσπασμάτων ἐξ ἄλλων ἐντύπων ἔργων του.

Κωνσταντινουπόλει 'Αγιοταφίτικοῦ Μετοχίου², ὃν περιέγραψε μὲν συντόμως ὁ 'Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς³, εἶδομεν δὲ καὶ ἡμεῖς καὶ ἐμελετήσαμεν μᾶλλον ἐπισταμένως.

Σκοπὸς τῆς παρούσης ἐργασίας εἶναι α) νὰ διαλάβωμεν προεισαγωγικῶς περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κώδικος τούτου, συμπληροῦντες τὴν περιγραφὴν τοῦ 'Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως· β) νὰ παραθέσωμεν κατάλογον τῶν ἐν αὐτῷ ὁμιλιῶν τοῦ Νεκταρίου, σημειοῦντες τὴν χρονολογίαν ἐκάστης (ἐφ' ὅσον τυγχάνει γνωστὴ ἢ δύναται νὰ ὁρισθῇ), τὰς τυχόν ἐκδόσεις καὶ τὰ λοιπὰ χειρόγραφα αὐτῆς, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην παρεχομένην ἐν αὐτῇ ἐνδιαφέρουσαν ἱστορικὴν πληροφορίαν ὅχι μόνον περὶ τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄλλων προσώπων ἢ γεγονότων τῆς ἐποχῆς του· καὶ γ) νὰ συναγάγωμεν τὰ ἀναγκαῖα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀξίας τῶν ὁμιλιῶν τούτων συμπεράσματα.

Α'. Ο ΥΠ' ΑΡΙΘ. 254 ΚΩΔΙΞ ΤΟΥ ΑΓΙΟΤΑΦΙΤΙΚΟΥ ΜΕΤΟΧΙΟΥ

Ὁ πολυσέλιδος καὶ εὐμεγέθης οὗτος κώδιξ (σελίδες ἠριθμημέναι 1175, διαστάσεις 0,305 × 0,210) ἐγράφη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διὰ τῆς αὐτῆς καλλιγράφου χειρὸς λήγοντος τοῦ 17ου αἰῶνος (πάντως μετὰ τὸ 1670, πρὸβλ. κατωτέρω τὴν ὑπ' ἀριθ. 29 ὁμιλίαν), ἥτοι ἐπὶ πατριαρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1669 - 1707), τοῦ ὁποίου καὶ περιλαμβάνει τέσσαρας ὁμιλίας μεταξὺ τῶν περιεχομένων του. Πιθανὸν θεωροῦμεν ὅτι ὁ κώδιξ κατηρτίσθη τῇ φροντίδι αὐτοῦ τοῦ Δοσιθέου, θελήσαντος νὰ συγκεντρώσῃ ἐν αὐτῷ τὰς ὁμιλίας τοῦ διδασκάλου καὶ προκατόχου του Νεκταρίου καὶ ἄλλων λογίων ἀνδρῶν τοῦ 17ου ἢ καὶ 16ου αἰῶνος. Τοῦτο συνάγομεν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Δοσιθεὸς ἐν ἀρχῇ τῶν πλείστων ὁμιλιῶν ἔχει ἰδιοχείρως παρεπιγράψει τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἐκάστης ἐξ αὐτῶν καὶ προσθέσει ἐνιαχοῦ καὶ ἄλλας περὶ τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου κλπ. τῆς ὁμιλίας πληροφορίας⁴. Ὁ ἀντι-

²) Ἐκ τούτων αἱ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 - 7 καὶ 12 περιέχονται καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 625 κώδικα τοῦ αὐτοῦ 'Αγιοταφίτικοῦ Μετοχίου, αἱ ὑπ' ἀριθ. 1 - 3 καὶ εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 637 καὶ 722 κώδικας τῆς 'Ρουμανικῆς 'Ακαδημίας, ἡ ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 573 κώδικα ταύτης, αἱ ὑπ' ἀριθ. 29 καὶ 32 καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2778 κώδικα τῆς ἐν 'Αθήναις 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 38 καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 130 κώδικα τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων (βλ. κατωτέρω ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀριθμῶν τούτων).

³) 'Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη τόμ. Δ', ἐν Πειρουπόλει, 1899, σ. 226 - 229. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Γ. Βαλέτα 'Ανθολογία τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, τόμ. 1, 'Αθήνα, 1947, σ. 589 ὅτι «ἔγραψε καὶ λόγους ὁ Νεκτάριος, ἀλλὰ δὲ σώζονται, ἐκτὸς ἀπὸ ἓναν στὴν ἀρχαῖζουσα. Τοὺς δημοτικὸς του τοὺς ἀφάνισε ὁ χρόνος καὶ ὁ λογιωτατισμὸς» δὲν εἶναι βεβαίως σοβαρὸς.

⁴) Πρὸβλ. κατωτέρω τὰς ὁμιλίας ὑπ' ἀριθ. 32, 38, 43.

γραφεὺς τοῦναντίον, ἐνῶ ἀναγράφει καὶ οὗτος παρομοίας φύσεως πληροφορίας εἰς ἐπιγραφὰς ἄλλων ὁμιλιῶν⁵, μόνον εἰς τρεῖς ὁμιλίας ἐν τούτοις⁶ σημειοῖ ὄνομα συγγραφέως. Τοῦτο δεικνύει ὅτι καὶ τὰς ὑπ' αὐτοῦ σημειωθείσας χρονολογικὰς κ. ἄ. πληροφορίας δὲν παρέχει ἀφ' ἑαυτοῦ (πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζῃ τοιαύτας ἀκριβεῖς λεπτομερείας περὶ ὁμιλιῶν, ὧν ἠγνόει καὶ αὐτὸν τὸν συγγραφέα ;), ἀλλ' ἀπλῶς ἀντέγραφεν ἐξ ἄλλων χειρογράφων ὅ,τι ἔβρισκεν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ κενὰ πολλαχοῦ τοῦ κώδικος κατέλιπε διὰ λέξεις ἢ φράσεις αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς αὐτὸν δυσανάγνωστοι⁷ καὶ ὁμιλίας τινὰς τὰς ὁποίας θὰ εὔρεν ἐλλειπείς ἢ κολοβάς παρέδωκεν οὕτω⁸. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Δοσίθεος, μετὰ τὴν περάτωσιν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀντιγραφέως⁹, ἐπεθεώρησε τὸν κώδικα, ὅτε καὶ παρεπέγραψεν, ὡς ἐλέχθη, τὰς πλείστας τῶν ὁμιλιῶν πιθανῶς μάλιστα ὑπῆρξε καὶ ὁ πρῶτος αὐτοῦ κτήτωρ. Βραδύτερον φαίνεται ὅτι ἐμελέτησεν αὐτὸν ἐπιμελέστερον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Δοσιθέου Χρῦσανθος Ἱεροσολύμων ὁ Νοταρᾶς (1707 - 1731), ὅστις καὶ πολλαχοῦ διώρθωσεν ἰδιοχείρως σφάλματα προφανῆ ἢ παραλείψεις τοῦ ἀντιγραφέως¹⁰ καὶ ἐσημείωσεν ἐν τῇ ὥρᾳ ἀριθμοὺς παραγράφων¹¹ καὶ ἰδίας παρατηρήσεις ἢ σχόλια συναφῆ πρὸς τὸ ἀντίστοιχον κείμενον τῶν ὁμιλιῶν¹². Ὁ Χρῦσανθος ὑπῆρξε πιθανῶς μὲν ὁ εὐθύς μετὰ τὸν Δοσίθεον, πάντως δὲ ὁ τελευταῖος κτήτωρ τοῦ κώδικος, ὃν καὶ ἐδωρήσατο ἔπειτα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Παναγίου Τάφου, ὡς δεικνύει ἡ ἄνωθι τῆς σελίδος 1 ἰδιόγραφος αὐτοῦ ἀφιέρωσις¹³.

Β'. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ ΤΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ

Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Νεκταρίου περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν σελίδων

⁵) Πρβλ. σ. 1 καὶ 14 τοῦ κώδικος, ὡς καὶ κατωτέρω τὰς ὁμιλίας ὑπ. ἀριθ. 2, 29, 34, 35, 37.

⁶) Ἦτοι τὰς ἐν σ. 1, 362 καὶ 413.

⁷) Πρβλ. σ. 60, 132, 175, 236, 357, 445, 452 κ. ἄλλ. τοῦ κώδικος.

⁸) Πρβλ. κατωτέρω τὰς ὁμιλίας ὑπ' ἀριθ. 1, 5, 14, 20, 27, 36, 41.

⁹) Περὶ τοῦ ἀντιγραφέως τούτου βλ. τὰ προσφάτως γραφέντα ὑπὸ Γ. Π. Κουρνούτου, Ἡ Δωδεκάβιβλος τοῦ Δοσιθέου εἰς τὴν τυπογραφίαν τοῦ Βουκουρεστίου, «Θεολογία», τόμ. 24 (1953), σ. 251. Κατὰ τὸν κ. Κουρνούτον, ὁ ἀντιγραφεὺς οὗτος ὑπῆρξε καὶ γραμματεὺς τοῦ Δοσιθέου μέχρι τοῦ 1693, ἀντέγραψε δέ, πλὴν τοῦ ἡμετέρου κώδικος, καὶ τὴν «Νομικὴν Συναγωγὴν» τοῦ Δοσιθέου, τὸν ὑπ' ἀριθ. 621 κώδικα τοῦ Ἀγιοταφίτικου Μετοχίου κ. ἄ.

¹⁰) Πρβλ. σ. 243, 299, 308 κ. ἄ.

¹¹) Πρβλ. σ. 515 - 520.

¹²) Πρβλ. σ. 210, 263, 512, 519 - 523.

¹³) Τὰ περιεχόμενα τοῦ κώδικος ἀναγράφονται ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπού-

14 - 526 τοῦ ἀνωτέρω κώδικος¹⁴, παρεμβαλλομένων μόνον ἐν τῷ μεταξὺ μιᾶς ὀμιλίας ἀνωνύμου (σ. 309 - 324), μιᾶς τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως (σ. 413 - 424) καὶ τεσσάρων τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων (σ. 362 - 380 καὶ 506 - 511)· καταλαμβάνουν δηλονότι ἐν συνόλῳ ὑπὲρ τὰς 450 μεγάλου σχήματος σελίδας. Εἶναι ἐν ὄλῳ 45 τὸν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν αἱ 41 φέρουν ἐν ἀρχῇ ἐπιγεγραμμένον διὰ χειρὸς τοῦ Δοσιθέου τὸ ὄνομα τοῦ Νεκταρίου ὡς συγγραφέως αὐτῶν¹⁵, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν τεσσάρων αἱ μὲν ὑπ' ἀριθ. 13 καὶ 27 ἀναμφισβητήτως, αἱ δὲ ὑπ' ἀριθ.

λοῦ - Κεραμέως, ἐνθ' ἀνωτ., ἀνευ ὁμως ἐξετάσεως τῆς ἱστορίας του. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς περιγραφῆς τούτου δεόν νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ κώδιξ μετὰ τὴν σελίδα 1175 ἔχει 2 φύλλα λευκά καὶ εἴτα 5 ἀσελίδωτα, γεγραμμένα (πλὴν τῶν verso τοῦ τρίτου καὶ τοῦ πέμπτου, ὄντων λευκῶν) διὰ διαφόρου ὑστέρως χειρὸς· ἐν αὐτοῖς περιέχονται διδασκαί ἐν σχεδίοις καὶ ἀποσπάσμασιν ἢ σημειώσεις διὰ διδασχάς, ἧτοι :

α) (φ. 1r-v) Ἀνεπίγραφος ὀμιλία (Μάρκ. η', 38). Inc. *Μυστήριον σχεδὸν καὶ τοὺς προφητικὸς βίβλους...*—Des. *καὶ εἰούτη διὰ σημειῶν συγχωρήσεως θέλει δεῖξει τὴν βοήθειάν της.*

β) (φ. 2r) *Διὰ τὰ ἅγια πάθη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Inc. Τόσον θλιβερά καὶ περίλυπα εἶναι τὰ συμβεβηκότα τῆς σημερινῆς...*(κολοβὴ ὀμιλία ἐξ 11 μόνον γραμμῶν).

γ) (φ. 2v - 3r) *Σημειώσεις εἰς τὸν ἄσωτον* (Λουκ. ιε', 11 - 32). Inc. *Ὁ νεώτερος υἱός, τὴν νεανικὴν ἡλικίαν συμβούλῳ χρησάμενος...*—Des. *οἱ γὰρ μακρύνοντες ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται.*

δ) (φ. 3v) *Ἡ θεία γραφή δίδει σοι καταλαβεῖν τέσσαρά τινα : τί δεῖ νοεῖν... τί δεῖ λέγειν... τί δεῖ ποιεῖν... τί δεῖ παθεῖν... κλπ.*

ε) (φ. 4r) *Ἄνθρωπος λέγεται ἢ πρὸς ἐνδειξιν φιλανθρωπίας... κλπ.*

ς) (φ. 5r) *σον ὅτι ὁ Θεὸς τυφλοῖ καὶ σκληρύνει. Inc. Ἐχομεν ἐν ταῖς γραφαῖς...*—Des. *Ἰδὲ καὶ τὸν Χρυσόσι. λόγῳ 16 Ῥωμ. κεφ. 9.11 ἕως εἰς τὸν 27.*

¹⁴) Ὁ κώδιξ ἐν σ. 1 - 14 περιέχει λόγον τοῦ Νικολάου Κεραμέως εἰς τὸν Νεκτάριον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του ὡς Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (1661), μετὰ δὲ τὰς ὀμιλίας τοῦ Νεκταρίου ἐπονται ἀνωνύμου 19 (οὐχὶ 18, ὡς ἀναγράφει ὁ Ἄ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς) ὀμιλίας (σ. 527 - 801), εἴτα «*Διδασκαί Μελετίου ἱερομονάχου Κρητὸς τοῦ... ἃς ἔλεξεν εἰς τὸν Χάνδακα*» (σ. 807 - 1076, πιθανῶς τοῦ Μελετίου Βλασιτοῦ, κατὰ τὸν Ἄ. Παπαδόπουλον - Κεραμέα) καὶ τέλος 8 «*Διδασκαί Μελετίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας*» (τοῦ Πηγᾶ, σ. 1077 - 1175).

¹⁵) Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Κύριλλος Ἀθανασιάδης, *Τὰ περὶ τὸν Νεκτάριον πατριάρχην Ἱεροσολύμων, ἐν περιοδ. «Σωτήρ», τόμ. 13 (1890), σ. 210-211* ὑπολογίζει τὰς ἐν τῷ κώδικι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Νεκταρίου ἐπιγεγραμμένας ὀμιλίας εἰς 39 μόνον, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀναγράφει χωριστὰ μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Νεκταρίου καὶ ἑτέρας τρεῖς ὀμιλίας (εἰς τὴν Μ. Παρασκευὴν, τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ), αἵτινες πιθανώτατα δὲν εἶναι ἄλλαι ἢ αἱ ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι τοιαύτας ἐπιγραφὰς φέρουσαι ὀμιλίας ὑπ' ἀριθ. 2, 3 καὶ 4 (βλ. κατωτέρω)· ἐσφαλμένως ἐπίσης ὁ Ἄ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, ἐνθ' ἀνωτ., τὰς κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 15 - 27 (ὧν τὴν καταγραφὴν παραλείπει) ὑπολογίζει εἰς 14, ἐνῶ εἶναι μόνον 13.

14 καὶ 39 πιθανῶς εἶναι ἐπίσης τοῦ Νεκταρίου¹⁶. Ἐκ τῶν 45 τούτων ὁμιλιῶν ἐκδεδομένα εἶναι μόνον τρεῖς, αἱ ὑπ' ἀριθ. 29, 32 καὶ 38¹⁷, αἱ δὲ λοιπαὶ 42 τυγχάνουν ἀνέκδοτοι.

Ὁ ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως παρατεθεὶς κατάλογος τῶν ὁμιλιῶν τούτων τοῦ Νεκταρίου¹⁸ εἶναι ἐλλιπής (ἀφοῦ παραλείπει τὴν καταγραφὴν τῶν ὁμιλιῶν 15 - 27) καὶ οὐχὶ ἄνευ ἀτελειῶν καὶ μικροσφαλμάτων. Κατωτέρω παραθέτομεν πλήρη καὶ ἀκριβῆ κατάλογον αὐτῶν¹⁹, εἰς τὸν ὁποῖον προσεθέσαμεν πᾶσαν γνωστὴν πληροφορίαν περὶ τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου, τῶν τυχόν ἐκδόσεων ἢ ἄλλων χειρογράφων ἐκάστης ὁμιλίας, ὡς καὶ πάσας τὰς περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις, ἃς ἐσταχυολογήσαμεν διεξελθόντες τὸ πολυσέλιδον κείμενον τῶν ὁμιλιῶν²⁰. Κατὰ τὴν καταγραφὴν τῶν ὁμιλιῶν, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐνιαχοῦ παρεμβολῆς ἐν τῷ κώδικι ὁμιλιῶν ξένων πρὸς τὸν Νεκτάριον, τηροῦμεν τὴν ἀρίθμησιν συνεχῆ²¹.

¹⁶) Ὁ Κύριλλος Ἀθανασιάδης, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 211, σημ. α', προσθέτει ὅτι εἰς τὸν κώδικα «ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι λόγοι διαφόρων λογίων ἀνδρῶν, ὧν πολλοὶ ἐκ τοῦ ὕφους τῆς γλώσσης φαίνονται ὅτι ἔργα εἰσὶ τοῦ αἰοιδίου Νεκταρίου· ἡμεῖς δὲ σημειοῦμεν μόνον τοὺς 39 λόγους οὓς ἰδιοχείρως ἐπιγράφει ὁ ἱερὸς Δοσίθεος ὅτι συνετάχθησαν καὶ ἐξεφωνήθησαν παρὰ τοῦ αἰοιδίου αὐτοῦ προκατόχου Νεκταρίου». Ἀλλὰ πλὴν τῶν σημειουμένων ἄνωτέρω τεσσάρων ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως ὁμιλιῶν, αἵτινες φαίνονται οὔσαι καὶ αὐταὶ τοῦ Νεκταρίου, αἱ λοιπαὶ ἀνόνημοι ἐν τῷ κώδικι, ἦτοι ἡ ἐν σ. 309 - 324 καὶ αἱ 19 ἐν σ. 527 - 801, αἵτινες ἐξητάσθησαν πρὸς τοῦτο ὑφ' ἡμῶν, ἐνέχουν θετικὰς ἐνδείξεις (τὰς ὁποίας κρίνομεν περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα) ὅτι ἀνήκουν εἰς ἕτερον συγγραφέα καὶ οὐχὶ τὸν Νεκτάριον.

¹⁷) Ὡς πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 37, παρὰ τὸ περὶ μερικῆς ἐκδόσεως αὐτῆς φερόμενον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, τὸ πρᾶγμα παραμένει ἀβέβαιον (βλ. κατωτέρω).

¹⁸) Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 227, 228 καὶ 229. Παλαιότεραν μνείαν τούτων βλ. παρὰ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, ἐν Βενετίᾳ, τόμ. Α', 1872, σ. 305 (πρβλ. καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 463).

¹⁹) Εἰς τὸν ἡμέτερον κατάλογον, μετὰ τὴν ἐν τῷ κώδικι ἐπιγραφὴν ἐκάστης ὁμιλίας τὴν δηλοῦσαν τὴν ἑορτὴν ἢ Κυριακὴν εἴτε τὴν περίστασιν ἐν ἣ αὕτη ἐξεφωνήθη, σημειοῦμεν ἐκάστοτε ἐν παρενθέσει τὴν ἀκριβῆ παραπομπὴν εἰς τὴν ἐφ' ἧς ἡ ὁμιλία εὐαγγελικὴν περικοπὴν, παραλείποντες ὁμῶς τὸ κείμενον ταύτης. Σημειωτέον ὅτι αἱ ὑπ' ἀριθ. 18, 21, 33, 36, 40, 41, 44 καὶ 45 ὁμιλίαι εἶναι ὅλως ἀνεπίγραφοι, τῶν δὲ ὑπ' ἀριθ. 9, 23, 28, 39 καὶ 42 αἱ ἐπιγραφαὶ δηλοῦν ἀπλῶς τὸ θέμα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ πότε ἐξεφωνήθησαν. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι αἱ εὐαγγελικαὶ περικοπαὶ ἐλλείπουν εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 23, 27, 29, 32, 37, 38, 39 ὁμιλίας.

²⁰) Κατὰ τὴν παράθεσιν τῶν ἀποσπασμάτων δὲν τηροῦνται αἱ ἀνορθογραφίαι τοῦ κώδικος.

²¹) Ἴδου ἡ ἀντιστοιχία τῆς ἡμετέρας ἀριθμήσεως πρὸς τὴν τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως:

1) (σ. 14 - 22) *Εἰς τὸν ἱερὸν νιπιτήρα* (Ἰωάνν. ιγ', 5 - 11). Incipit Ἐναγινώσκομεν εἰς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν γραφὴν... — Desinit ἀλλὰ λέγεις πὼς ἐγὼ βλέπω ψωμί καὶ κρασί, πὼς νὰ βεβαιωθῶ ὅτι γίνεται σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ μεταλαμβάνω σάρκα, ὡς λέγεις, μὲ τὴν θεότητα;²²

Ἡ ὁμιλία φαίνεται κολοβή. Θὰ ἐξεφωνήθη τὴν Μεγάλην Πέμπτην, ὅτε ὁ νιπιτήρ.

2) (σ. 23 - 40) *Ἐρρέθη εἰς τὰς Ἀθήνας, μαθητεύοντι παρὰ τῷ Κορδαλεῖ, τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ, ἄχμε'* (Ματθ. κζ', 50 ἔξ.). Inc. Φυλάττοντας τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τιμὴν τῆς θείας γραφῆς ἀκίνητον καὶ ἀπαρασάλευτον... — Des. καὶ ἀνάστηθι ἐκ τοῦ τάφου, διὰ νὰ ἰδῶ τὴν λαμπρὰν καὶ φωτοφόρον σου ἀνάστασιν νὰ παρηγορηθῶ, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι²³.

Ἐν προοιμίῳ τῆς ὁμιλίας φέρεται (σ. 23 - 24) ἀποστροφὴ²⁴ πρὸς

- Ἄριθμοὶ ὑπ' ἀριθ. 1—14=Ἱεροσολ. Βιβλιοθ. Δ', σ. 227 (2), ἀριθ. α'—ιδ'.
 > > > 15—27=(δὲν κατεγράφησαν αὐτόθι).
 > > > 28—31=Ἱεροσ. Βιβλιοθ. Δ', σ. 228 (4), ἀριθ. α'—δ'.
 > > > 32—34=Αὐτόθι (6), ἀριθ. α'—γ'.
 > > > 35—44=Αὐτόθι, σ. 228—229 (8), ἀριθ. α'—ι'.
 > > > 45 =Αὐτόθι, σ. 229 (10).

²²⁾ Ἡ αὐτὴ ὁμιλία (ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ὁμοίας ἐπιγραφῆς καὶ ἀρχῆς) φέρεται καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 625 (=παλ. ἀριθ. 30), φ. 212r - 216r κώδικα (γραφέντα περὶ τὸ 1700) τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγιοταφίτικοῦ Μετοχίου (Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', ἐν Πειρουπόλει, 1915, σ. 185), καθὼς καὶ εἰς τοὺς κώδικας τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ῥουμανικῆς Ἀκαδημίας ὑπ' ἀριθ. 637 (ἔτους 1759), φ. 51 - 58 καὶ 722 (18ου αἰ.), σ. 162 - 178 (Catalogul manuscrisurilor grecesti intocmit de Constantin Litzica, Editiunea Acadimiei Române, Bucuresti, 1909, σ. 343 καὶ 468).

²³⁾ Εὔρηται (ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν) καὶ εἰς τοὺς κώδικας τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν προηγουμένην ὑπόσημειωσιν, ἥτοι τὸν ὑπ' ἀριθ. 625 (φ. 216r-224v) ἀγιοταφίτικόν (Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἔνθ' ἄνωτ.) καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 637 (φ. 16v - 30v) καὶ 722 (σ. 178 - 208) κώδικας τῆς Ῥουμανικῆς Ἀκαδημίας (C. Litzica, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 342 - 343 καὶ 468). Εἰς τὸν πρῶτον καὶ τρίτον τούτων φέρει ἐπιγραφὴν «*Εἰς τὰ πάθη*», εἰς δὲ τὸν δεύτερον «*Τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Νεκταρίου εἰς τὰ φρικτὰ πάθη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ*».

²⁴⁾ «...ἄλλον τίποτα δὲν θέλει εὔρεθῆ ἀδύνατον καὶ ἀνίσχυρον νὰ φέρῃ ἀπὸ λόγου του τίποτα ἄξιον τῆς παρούσης ὑποθέσεως παρὰ ἢ γλῶσσα ἢ ἐδική μου, τυραννομένη καὶ καταπιεζομένη ὑπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς τῶν λόγων σιενότητος. Διὰ τοῦτο καταφεύγω εἰς ἐσένα, τὴν πηγὴν τῶν λόγων, καὶ πρὸς τὸν ἱερὸν χορὸν τῶν σπουδαίων, ὅπου τρογύρου σου εὔρισκεται πρὸς ἐσένα, διὰ νὰ λάβω τὴν ἐκ τῶν σῶν ἱερῶν εὐχῶν ἰσχὺν καὶ βοήθειαν, ὡς καθὼς καὶ τῶν μαθημάτων σου τὴν

τὸν περιώνυμον Ἀθηναῖον φιλόσοφον Θεόφιλον Κορυδαλέα (1563 - 1646)²⁵, τοῦ ὁποίου ὁ Νεκτάριος διετέλεσε κατὰ τὸ 1645 ἀκροατῆς ἐν Ἀθήναις²⁶.

3) (σ. 40 - 46) *Εἰς τὴν Ἀνάστασιν* (Λουκ. κδ', 27). Ἰnc. Ἔσται σαφέστατη διδασκαλία κρίνεται νὰ εἶναι... —Des. (σ. 45) ἀλλὰ συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει καὶ οὕτω βοήσωμεν Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν θανάτῳ θάνατον πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος, αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν²⁷.

Ἡ ὁμιλία περατοῦται εἰς τὴν σελίδα 45, εἶτα δὲ ἀκολουθεῖ (σ. 45 - 46) «Ἐτερον προοίμιον εἰς τὴν Ἀνάστασιν» (Ἰnc. Ἐματαιώθησαν, ἐγελάσθησαν, κατησχύνθησαν... —Des. Ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθνηκαν αὐτόν).

4) (σ. 46 - 59) *Εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ* (Ἰωάνν. κ', 19 - 31). Ἰnc. Ὅχι μόνον ἀκριβέστατος καὶ καθαρώτατος τύπος ἦτονε ὁ σῶφρων ἐκεῖνος καὶ δίκαιος Ἰωσήφ... —Des. ἕως οἷον νὰ τὸ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν αἰώνιον μάνδραν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι πάντας ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν²⁸.

Ἐν προοιμίῳ ἐκτενῆς ἐγκωμιαστικῆς ἀποστροφῆς (σ. 47 - 48) πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας²⁹, ἑτέρα δὲ ἐν κατακλείδι τῆς ὁμιλίας³⁰.

δύναμιν· πρὸς δὲ τὸν περὶ σὲ ἱερὸν χορὸν τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας, διὰ νὰ λάβω συγγνώμην, ἐὰν ἀνάξιος συμμαθητῆς ἐδικός τως θέλω φανῆ σήμερον· καὶ μὲ τοῦτο θέλωμεν ἀρχίσει».

²⁵) Βλ. περὶ τούτου τὴν πρόσφατον μονογραφίαν τοῦ Cléoboule Tsoukass, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée (1563-1646)*, Bucarest, 1948.

²⁶) Βλ. τὴν ὑπὸ Δοσιθέου βιογραφίαν τοῦ Νεκταρίου ἐν Νεκταρίου, *Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα ἀντίρρησις*, ἐν Γιασίῳ, 1682, φ. 4 καὶ σημείωμα Γερμανοῦ Λοκροῦ παρὰ Chr. Fr. Mathaei, *Ποικίλα ἑλληνικὰ seu Variæ graeca...* Mosquæ, 1811, σ. 259 - 260, σημ. 2.

²⁷) Ἡ ὁμιλία φέρεται καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 625 (φ. 232r - 234r) ἀγιοταφτικὸν κώδικα (Ἄ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ.) καὶ εἰς τοὺς κώδικας τῆς Ῥουμανικῆς Ἀκαδημίας ὑπ' ἀριθ. 573 (18ου αἰ.), φ. 159v - 163v (C. Litzica, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 254), ἀριθ. 637, φ. 30v - 35 (αὐτόθι, σ. 313) καὶ ἀριθ. 722, σ. 218 - 239 (αὐτόθι, σ. 468, ἐλλιπής): Ἡ ἀρχή: «Ἐσται σαφέστατη διδασκαλία φαίνεται νὰ εἶναι...». Ἡ ἐπιγραφὴ πληρεστέρα, πρβλ. κώδ. 573: «Ἐἰς τὴν ἀγίαν καὶ λαμπροφόρον ἀνάστασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγος ὥρατος πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Νεκταρίου».

²⁸) Φέρεται καὶ εἰς τὸν ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 625 (φ. 234r - 238r) ἀγιοταφτικὸν κώδικα (Ἄ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ.), μὲ τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν καὶ ἀρχήν.

²⁹) «... Ἄλλ' ᾧ μακαριώτατε καὶ παναγιώτατε δέσποτα, νέε Ἰωσήφ σῶφρον

Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι αὕτη ἐξεφωνήθη ἐν Καίρω, πρὸ τοῦ 1661, ἱερομονάχου εἰσέτι ὄντος τοῦ Νεκταρίου. Οὐδεμία ὁμως ἔνδειξις ἐπιτρέπει νὰ ὀρίσωμεν εἰς τίνα τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπευθύνονται τὰ ἐγκώμια, δι' ἃ προβλ. καὶ τὸν ἀριθ. 35.

5) (σ. 59 - 69) *Εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ. β'* (Ἰωάνν. κ', 25). Inc. Ἐταράτιετο μὲ μεγάλην φουρτούνα... —Des. διὰ τοῦτο ἐγύρευε νὰ ἰδῇ τὰς πληγὰς τῶν χειρῶν καὶ τῆς πλευρᾶς· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς «φέρει τὴν χειρὰ σου καὶ βάλει εἰς τὴν πλευράν μου»³¹.

Ἡ ὁμιλία εἶναι κολοβή, διότι ἐκ τῶν ἐν σ. 65 τεθέντων πρὸς ἀνάπτυξιν ἕξ ζητημάτων ἀναπτύσσονται μόνον τὰ πέντε πρῶτα.

6) (σ. 70 - 84) *Τῇ Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων* (Μάρκ. ιε', 43). Inc. Δὲν ἤξευραν τὸ ἀποβησόμενον καὶ τὸ τέλος τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ... —Des. καὶ ἀξίωσον αὐτοὺς καὶ ἡμᾶς τῆς ἐπιγνώσεως τῆς σῆς ἀληθείας, διὰ νὰ σὲ δοξάζωμεν, διὰ νὰ σὲ ὑμνοῦμεν³².

7) (σ. 84 - 101) *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν* (Ματθ. ιζ', 1 - 8). Inc. Ἀνίσως καὶ ὁπόταν ὁ αἰσθητὸς τοῦτος καὶ ὀρώμενος ἥλιος... —Des. διὰ νὰ σὲ ἀγαπήσωμεν ἡμεῖς ὀλοφύχως ἐδῶ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ ἐσὺ εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ μᾶς δοξάσῃς, νὰ μᾶς λαμπρύνῃς μὲ τὴν δό-

καὶ πάγκαλε καὶ σιτοδότα πνευματικὴ τῆς Αἰγύπτου, ἐσὺ ὁποῦ πρότερον, μὲ τὲς πρακτικὰς σου ἀρετὲς στολισμένος, ἐξέφυγες τῆς Αἰγυπτίας τὸν δόλον, τῆς σκοτεινῆς, λέγω, καὶ ζοφερᾶς ἀμαρτίας τὰ ἔνεδρα.... Λοιπὸν παρακαλῶ τὴν ἀκροτάτην ὑπεροχὴν τῆς ἀρχιερατικῆς σου πορφύρας νὰ σιτοτροφήσῃς σήμερον τὴν λιμοκτονοῦσαν (λιμοκτιόνσαν cod.) μου γλῶσσαν μὲ τὲς ἱεραργίαις (ἱερογίαις cod.) σου καὶ εὐπροσδέκτους εὐχὰς καὶ δεήσεις καὶ παρακάλεσον τὴν ἁγίαν τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ χεῖραν, ὁποῦ ἐψηλάφησε τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἵνα ἐγγίσῃ σήμερον καὶ εἰς τὴν ἐδικήν μου γλῶσσαν καὶ νὰ τῆς δώσῃ ἰσχύν καὶ δύναμιν νὰ διηγηθῇ ὀλίγα τινὰ εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἀναστάσεως...» κλπ.

³⁰⁾ «...εἰς ἡμᾶς ὁποῦ σήμερον ἔχομεν διπλὴν, τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὁποῦ ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον τῶν μαθητῶν, καὶ τὸν ἐρχομὸν τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν αὐθεντοῦ καὶ δεσπότου, τὸν ὁποῖον ὡσαν ζῶσαν καὶ ἔμψυχον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ σήμερον εἶδαμεν καὶ ἦλθε καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον τοῦ ἱεροτάτου ποιμνίου κληρικῶν καὶ ἀρχόντων καὶ ἔδωκέ μας τὴν ποθουμένην εἰρήνην... Λοιπὸν ὄλα τὰ λυπηρὰ ἃς λείψουσιν ἀπὸ τὸ μέσον, πᾶσα κατήφεια καὶ σκυθρωπότης ἃς ἐξορισθῇ ἀπὸ λόγου μας καὶ ὄλοι ἃς χαροῦμεν πνευματικῶς ὄχι μόνον διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἡμετέρας Ἀναστάσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἐρχομὸν τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ δεσπότου καὶ ἃς παρακαλέσωμεν ὄλοι τὸν ἀνασιάντα Χριστὸν νὰ τὸν ποιήσῃ πολυετὴ καὶ μακρόβιον...» κλπ.

³¹⁾ Εὗρηται καὶ εἰς τὸν προαναφερθέντα ὑπ' ἀριθ. 625 (φ. 238r - 242v) ἁγιοταφίτικόν κώδικα (Ἄ. Παπαδοπούλου - Κερσεμέως, ἐνθ' ἄνωτ.), μὲ τὴν ἰδίαν ἀρχήν.

³²⁾ Εὗρηται ὁμοίως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν κώδικα, φ. 242v - 247r ἢ αὐτὴ ἀρχή.

ξαν τῆς θεότητός σου, διὰ τὰ σὲ δοξάζωμεν, διὰ τὰ. ⁸⁸.

8) (σ. 101 - 120) *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου* (Λουκ. ια', 27). Inc. Δὲν ἔλειψε ποτέ, ἀλλὰ μήτε θέλει λείψει (εὐγενέστατοι) μηδὲ μὲ κανένα τρόπον ὁ παράκλητος... —Des. τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοὶ σου γνωρίζοντες, συνεχῶς καὶ καθ' ἑκάστην ὁμολογοῦντές σοι ψάλλομεν «τὴν τιμιωτέραν».

Ἡ ὁμιλία φαίνεται ἔχουσα ἄμεσον χρονικὴν ἀκολουθίαν πρὸς τὴν προηγουμένην ὑπ' ἀριθ. 7, πρβλ. σ. 102 - 103: «Τὴν περασμένην ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ Μεταμορφώσεως (εὐγενέστατοι) ἐλέγομεν εἰς τὴν ἐντιμότητά σας...σήμερον πάλιν ἔρχομαι εἰς τὴν ἐντιμότητά σας τὰ ἀρχίσω τὸν λόγον ἀπὸ τὴν διδαχὴν ἐκείνην».

9) (σ. 120 - 129) *Εἰς τὸ «τίνα μὲ λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι», ἐν ᾧ καὶ περὶ ἀναστάσεως* (Ματθ. ις', 13 - 14). Inc. Ἦτιονε τόσον δυσπαράδεκτον, ἦτιονε τόσον δύσπιστον... —Des. τολμῶ εἰπεῖν θέλει μᾶς δώσει καὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀνοίγοντάς μας αὐτὸς τὰς θύρας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι.

10) (σ. 129 - 141) *Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Θεοτόκου* (Λουκ. α', 46 - 47). Inc. Διαβιβάζοντας καὶ περνῶντας μὲ τὴν θαυμασιότιον του ῥάβδον ὁ μέγας ἐκεῖνος προφήτης Μωϋσῆς, πανιερώτατε,... Des. καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου, ἦγουν ἡ νοερὰ δύναμις τῆς ψυχῆς, ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτηρὶ μου ᾧ πρόπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἡ ἐν ἀρχῇ προσφώνησις δεικνύει ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη ἐνώπιον πατριάρχου (πιθανῶς ἐν Καίρω πρὸ τοῦ 1661, πρβλ. καὶ ἀριθ. 4 καὶ 35).

11) (σ. 142 - 151) *Εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου* (Ματθ. ιδ', 3 ἔξ.). Inc. Ἀνίσως καὶ ἐκείνη ἡ δεσποτικὴ φωνὴ τοῦ σωτήρος ἡμῶν... —Des. καὶ ἂν ζημιωθῆς καὶ μερικόν τι, φυλάττει σοὺ το διὰ τὴν εὐλάβειάν σου αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ θέλει σοῦ τὸ πληρώσει εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἧς γένοιτο.

Ἡ ἐπιγραφὴ δεικνύει ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη τῇ 29 Αὐγούστου, ἄδηλον ὅμως εἶναι τὸ ἔτος.

12) (σ. 151 - 162) *Ματθαίου Κυριακῆ α'* [γράφει: δ'] (Ματθ. η', 5 - 13). Inc. Ὅποταν ἐκεῖνος ὁ μέγας πατριάρχης Ἰακώβ... —Des. καὶ χαίρεσαι μετὰ τῶν μακαρίων ἀγγέλων τὴν ἀνεκκλάλητον ἐκείνην χα-

⁸⁸) Φέρεται ὡσούτως καὶ εἰς τὸν ἴδιον κώδικα, φ. 254r - 260v ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἢ ἀρχή: Ἀνίσως καὶ ὅποταν ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος...

ρὰν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν⁸⁴.

13) (σ. 162 - 174) *Κυριακῆ γη Λουκᾶ. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας, περὶ ἄδου καὶ κατὰ τοῦ καθαριτηρίου πυρός. ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸ μετόχιον. 1668 (Λουκ. ζ', 11 - 16). Inc. Ἀπέθανε ἕνα καιρὸν καὶ ὁ υἱὸς ἐκείνης τῆς γυναικὸς τῆς Σουμανίτιδος.... —Des. διὰ τὰ ἀξιωθῆς τὰ ἔλθῃς διὰ μέσου τῆς πυρᾶς (ὅπου εἶναι ὁ Χριστὸς) εἰς τὴν ἄνω πόλιν, τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι.*

Ἐν ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας ὁ Δοσίθεος δὲν ἐπέγραψεν ὄνομα συγγραφέως. Ὅτι ὅμως εἶναι τοῦ Νεκταρίου, προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ὕφους καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς: Τῷ 1668 ὁ Νεκτάριος εὐρίσκετο ὄντως ἤδη πρὸ τοῦ Μαΐου ἐν Κωνσταντινουπόλει⁸⁵, τότε δὲ καὶ ἐξεφώνησεν, ὡς φαίνεται, αὐτὴν εἰς τὸ ἐκεῖ ἀγιοταφικὸν μετόχιον.

14) (σ. 174 - 176) *Εἰς τὴν β' τοῦ Μάρκου⁸⁶ (Μάρκ. β', 12). Inc. Ὅτι πάντοτε οἱ Ἑβραῖοι ἐψεύδοντο εἰς τὸν Χριστόν.... —Des. ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐστὲ τοῦ διαβόλου· τὴν ἕξω πατέρα Χριστόν· τέκνον ἀφ—λοιπὸν οὐδέποτε οὕτως—*

Καὶ ἡ ὁμιλία αὕτη, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, οὐδὲν ὄνομα συγγραφέως φέρει. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν ἐπομένην (ἀριθ. 15) ὁ Δοσίθεος ἐσημείωσε «*Τοῦ αὐτοῦ*» καὶ εἰς τὴν μεθεπομένην (ἀριθ. 17) «*Τοῦ αὐτοῦ Νεκταρίου*», εἰκάζεται ὅτι καὶ ἡ παρούσα δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλου συγγραφέως. Τὸ ὕφος τῆς πάντως εἶναι περιέργον, ἐκ συντόμων διακεκομμένων φράσεων (πρβλ. καὶ ἀριθ. 39) καὶ εἶναι πιθανῶς κολοβή.

15) (σ. 176 - 187) *Λουκᾶ Κυριακῆ <θ'>⁸⁷ (Λουκ. ιβ', 16—21). Inc. Καὶ ἕνα καράβιον μέσα εἰς ἕνα μέγαλον καὶ βαθὺ καὶ πλατὺ πέλαγος εὐρισκόμενον.... —Des. μὲ μετάνοιαν καὶ ἐξομολόγησιν τὰ τὴν παραδώσωμεν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει κλπ.*

⁸⁴) Εἰς τὸν αὐτὸν κώδικα, φ. 352r - 356v φέρεται «*Τῇ αὐτῇ δη Κυριακῇ τοῦ Ματθαίου λόγος τοῦ μακαριωτάτου κνρ Νεκταρίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων*» ἀρχόμενος «*Ὅποταν ἐκεῖνος ὁ παιριάρχης*» κλπ. (Α. Ἰ. Α. Π. Α. Δ. Ο. Π. Ο. Ὑ. Λ. Ο. - Κ. Ε. Ρ. Α. Μ. Ε. Ω. Σ., ἐνθ' ἀνατ.). Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς ὁμιλίας.

⁸⁵) Πρβλ. τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ 1 Μαΐου 1668 ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σιναίτας τὴν ἐκδεδομένην ὑπὸ Π. Ν. Ε. Ο. Κ. Λ. Ε. Ο. Υ. Σ., Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σινᾶ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1868, σ. 28 - 31.

⁸⁶) Οὕτω διωρθώθη ὀρθῶς ἡ ἐπιγραφή διὰ χειρὸς Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφῆως ἀρχικῶς εἶχε γραφῆ «*Εἰς τὴν γη' τοῦ Λουκᾶ*».

⁸⁷) Ὁ ἀριθμὸς θ', ἐλλείπων εἰς τὸν κώδικα, συνεπληρώθη ὑφ' ἡμῶν.

16) (σ. 187 - 196) *Κυριακῇ ι' Λουκᾶ* (Λουκ. ιγ', 10 - 17). Inc. *Εὐρισκόμενον τὸ σπράτευμα ὄλον τοῦ βασιλέως...* Des. *ὅπου δὲν εἶναι ἄλλος τόπος οἱ κόλποι τοῦ Ἀβραάμ παρὰ ἢ οὐράνιος βασιλεία, ἢ γῆ τῶν πραέων, ἢ ἀνεκκλήτος χαρά, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι πάντας.*

17) (σ. 196 - 205) *Εἰς Ἀποστόλους*, εἰς τὸ «*Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ*» (Ἰωάνν. ιε', 18). Inc. *Ὡς καθὼς (εὐγενέστατοι) ὡς καθὼς, λέγω, ἕνας καλὸς κηπουρός...* —Des. *κυβερνᾷ τὴν ζωὴν σου, τὸ σπίτι σου εὐλογᾷ, συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας σου, ἀξιώνει σε καὶ τῆς βασιλείας του, ἧς γένοιτο κλπ.*

18) (σ. 205 - 216) *Ἀνεπίγραφος* [=Εἰς τὴν ια' Κυριακὴν Λουκᾶ] (Λουκ. ιδ', 16 - 24). Inc. *Ὡς καθὼς οἱ νυμφευόμενοι τὰς νύμφας ἀνθρώποι ἔχουσι συνήθειαν...* —Des. *νὰ κάμωμεν ὡς καθὼς Πάσχα σωματικὸν ἔτιζι καὶ Πάσχα μυστικόν, διὰ νὰ δοξάζωμεν, διὰ νὰ σὲ κλπ.*

19) (σ. 216 - 224) *Εἰς τὰ Θεοφάνεια* (Ματθ. γ', 13 - 17). Inc. *Ἡκούσαμεν εἰς τὴν περασμένην ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως...* —Des. *διὰ νὰ αὐξάνῃ κύριος ὁ Θεὸς τὴν τιμὴν, τὴν ζωὴν, τὴν εὐημέρειαν, τὴν εὐτυχίαν τῆς ἐντιμότητός σας καὶ τῶν ἠγαπημένων σας τέκνων καὶ νὰ σᾶς ἀξιώσῃ καὶ τῆς ἐπουρανίου αὐτοῦ βασιλείας, ἧς γένοιτο κλπ.*

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας μαρτυρεῖ ὅτι αὕτη δὲν εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον χρονικὴν ἀκολουθίαν πρὸς τὴν προηγουμένην ὑπ' ἀριθ. 18.

Ἐν τέλει τῆς ὁμιλίας (σ. 223 - 224) ἀγγέλλεται ἡ δαπάναις τοῦ ἄρχοντος Μανολάκη (Καστοριανοῦ) σύστασις σχολῆς ἐντὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγιοταφικικοῦ Μετοχίου μὲ πρῶτον διδάσκαλον τὸν Γερμανὸν (Λοκρόν). Τὸ λίαν ἐνδιαφέρον τμῆμα τοῦτο τῆς ὁμιλίας ἐδημοσιεύθη καὶ ἐσχολιάσθη εἰς πρόσφατον μελέτην μας⁸⁸, ἐνθα ὀρίζομεν ὅτι ἐξεφωνήθη αὕτη τὸ 1663 (6 Ἰανουαρίου) ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγιοταφικικοῦ Μετοχίου⁸⁹.

20) (σ. 224 - 231) *Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Προδρομοῦ. Ἰανουαρίου 7* (Ἡσαΐ. νδ', 1). Inc. *Ἐξῆλθεν ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν...* —Des. *Τώρα νὰ μάθωμεν καὶ κατὰ τίνα τρόπον τούτη ἡ στεῖρα καὶ ἔρημος ἔκαμεν περισσότερα τέκνα παρὰ τὴν ἔχουσαν τὸν ἄνδρα, ἧγουν τὴν συναγωγὴν τῶν Ἑβραίων.*

Ἡ ὁμιλία εἶναι κολοβή, διότι ἐκ τῶν ἐν σ. 227 τεθέντων πρὸς ἀ-

⁸⁸) Μ. Ἰ. Μανούσακα, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς. Τὰ κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Σχολῆς Μανολάκη τοῦ Καστοριανοῦ ἐπὶ τῇ βάσει καὶ νέων ἀνεκδότων πηγῶν, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 54 (1950), σ. 3 - 28 (τὸ κείμενον ἐν σ. 10 - 12).

⁸⁹) Αὐτόθι, σ. 7 - 9.

νάπτυξιν τεσσάρων ζητημάτων ἀνεπτύχθησαν μόνον τὰ τρία, διακόπτεται δ' ἀποτόμως ἐν ὄρχῃ τοῦ τετάρτου.

21) (σ. 231 - 240) Ἀνεπίγραφος (Ματθ. ιε', 21 ἐξ.). Inc. Ὅποταν ἐκεῖνο τὸ πονηρὸν δαιμόνιον... — Des. *πραγμα ὅπου δὲν ἀρέσει τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τοῦτο λέγει «οὐκ ἔστι καλόν». Λοιπόν, εὐλο—*

Ἐν τέλει (σ. 240) ὁ Νεκτάριος ποιεῖται ἔκκλησιν πρὸς συνεισφορὰν ἐράνων ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων προσκυνημάτων τῶν Ἀγίων Τόπων⁴⁰. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη πάντως οὐχὶ ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ μετὰ τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν τοῦτον θρόνον ἀνάρρησην τοῦ Νεκταρίου (1661). Πιθανῶς ἐλέχθη κατὰ τὸ 1668, ὅτε ὁ ἐκ μέρους τῶν Λατίνων κίνδυνος διαρπαγῆς τῶν Προσκυνημάτων διεγρόφειτο καὶ πάλιν σοβαρός, ὁ δὲ Νεκτάριος εἶχε κινήσει κατὰ τούτων δικαστικὸν ἀγῶνα καὶ εἶχεν ἔλθει ἐπίτηδες εἰς Κωνσταντινούπολιν⁴¹.

22) (σ. 240 - 253) *Τῆς Τυροφίγου* (Ματθ. ς', 7). Inc. Ὀλίγον καὶ πολλὰ ὀλίγον κέρδος ἤθελε κάμει ἕνας πραγματευτής... — Des. *μέ*

⁴⁰) «Εὐλογημένοι χριστιανοί, νὰ σὰς δεῖξω κάποια τέκνα τοῦ Χριστοῦ ὅπου χρειάζονται ἄρτον, τουτέστι χάριν ἐκ Θεοῦ. Ποῖα εἶναι; Οἱ εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ τοῦ ἀγίου καὶ ζωοδόχου Γάφου. Τουτιονῶν τὸν ἄρτον ἔχεις εἰς τὸ χέρι σου καὶ δός τως τον, μὴ τὸν κρατῆς. Ποῖον ἄρτον; Τὴν χάριν τὴν πνευματικὴν ὅπου λαμβάνουσι παγαίνοντες ἐκεῖ καὶ κατὰσπαζόμενοι τοὺς ἀγίους ἐκείνους τόπους ὅπου οἱ πόδες ἐπάτησαν τοῦ Χριστοῦ. Διατί, ὁποῖος δὲν βοηθήσῃ κατὰ τὴν δύναμιν του νὰ μὴν τοὺς παρουσιν οἱ αἰρετικοὶ καὶ νὰ χάσουν οἱ ὀρθόδοξοι τὸ ἅγιον ἐκεῖνο προσκύνημα, βέβαια παίρνει τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, τῶν ὀρθοδόξων καὶ τὸν ρίπτει εἰς τὰ κυνάρια, εἰς τοὺς αἰρετικούς. Ἡξεύρεις τί λέγουσιν οἱ νόμοι, ἴσσοι οἱ πολιτικοί, ὡσὰν καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοί; ἕνα κακὸν ὅπου νὰ γίνεταί καὶ ἡμπορεῖ τινὰς νὰ τὸ ἐμποδίσῃ νὰ μὴν γένη καὶ δὲν τὸ ἐμποδίσῃ, σὰν νὰ τὸ ἔκανε, λέγει, καὶ αὐτός του. Μέγα κακὸν περιρέχει τοὺς ἀγίους ἐκείνους τόπους: κινδυνεύουσι νὰ καταπατηθοῦσιν ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς. Ὅποῖος ἡμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ νὰ μὴν γένη τοῦτο τὸ κακόν, τοῦτο τὸ ὄνειδος καὶ ἡ αἰσχύνῃ εἰς τὸ γένος μας, καὶ δὲν τὸ ἐμποδίζει μὲ ἔργον βοηθείας καὶ ἐλεημοσύνης, ὁποῖος παραμερίζει, ὁποῖος ἀμελεῖ, ὅστις προφασίζεται καὶ δὲν βοηθεῖ, δυνάμενος νὰ βοηθήσῃ, ὡς τὸ ἡξεύρη βέβαια πὼς ἐκεῖνος παραδίδει τοὺς ἀγίους τόπους εἰς τοὺς αἰρετικούς: τοῦτος εἶναι ὅπου λαμβάνει τὸν ἄρτον τῶν τέκνων καὶ τὸν δίδει εἰς τὰ κυνάρια, εἰς τοὺς αἰρετικούς, *πραγμα ὅπου δὲν ἀρέσει τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τοῦτο λέγει «οὐκ ἔστι καλόν». Λοιπόν, εὐλο.* (Ἡ ἔκκλησις διακόπτεται ἐνταῦθα. Πάντως ὀλίγαι εἰσέτι φράσεις φαίνεται ὅτι παρελείφθησαν, ἢ παράλειψις ὅμως αὕτη δὲν καθιστᾷ κολοβὴν τὴν κυρίως ὁμιλίαν, διότι αὕτη φαίνεται ἤδη πρὸ τῆς ἐκκλήσεως περαιωμένη).

⁴¹) Βλ. Χρυσοστόμου Ἀ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, 1910, σ. 535 - 536. Ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη ὀξύτερος καὶ ἐπὶ Δοσιθέου, κατὰ τὰ ἔτη 1673 - 1676 (βλ. αὐτόθι, σ. 547 - 555), ἀλλὰ τότε ὁ Νεκτάριος, παρητημένος ἤδη, διέτριβεν ἐν οὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ.

τοιούτους τρόπους ἂν κάμης πρὸς τὸν Θεὸν τὴν προσευχὴν σου, σοῦ ἀκούει ὁ Θεὸς καὶ χαρίζει σου τὴν βασιλείαν του, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι πάντας ἡμᾶς ἐν Χριστῷ.

23) (σ. 253 - 266) *Περὶ εἰκόνων*. Inc. Ὡς καθὼς ἕνας ἀντάρτης καὶ ἀποσιάτης καὶ φθονερός ἐχθρός ἐνός βασιλέως μὲ περισσὰ στρατεύματα καὶ μὲ περισσοὺς πολέμους πολεμεῖ γὰ κρουσεύση καὶ γὰ χαλάση ἕνα κάστρον τοῦ βασιλέως... —Des. εἰς δὲ τὴν οὐράνιον σου βασιλείαν, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων, ἐκτυπώτερον καὶ ὅσον πρὸς ἡμᾶς τελεώτερον οὗ γένοιτο ἀξιωθῆναι πάντας ἡμᾶς... ἄν καὶ εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας ἀμήν.

Ἡ ὁμιλία φαίνεται ἐκφωνηθεῖσα τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας (πρὸβλ. καὶ τὸ ἐν σ. 254 κ. ἔξ. φερόμενον ἀπολυτίκιον τῆς ἑορτῆς «*Τὴν ἄχραντον εἰκόνα σου...*» κλπ.), πιθανῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει (πρὸβλ. τὴν ἐν σ. 253 προσφώνησιν «*παναγιώτατε*»)⁴². Εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 27 (βλ. κατωτέρω), ἀλλ' οὐχὶ ἡ αὐτὴ ἢ τελευταία εἶναι συντομωτέρα.

24) (σ. 267 - 275) *Εἰς τὴν πέμπτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν* (Μάρκ. ι', 32 - 45). Inc. Ὅποταν μὲ ὑψηλὴν κακοβουλίαν καὶ μὲ ὑπερήφανον λογισμόν... —Des. δὲν εἶναι πλέον λοιπὸν καιρὸς γὰ στεκώμεθα ἡμεῖς εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς ἀμετα— κλπ.

25) (σ. 275 - 281) *Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας* (Ἰωάνν. α', 44 - 52). Inc. Βλέποντας ὁ πατέρορος ἐκεῖνος ὀφθαλμὸς τοῦ Θεοῦ... —Des. καὶ ἀκούσατε, παρακαλοῦμεν, διότι εἶναι ἀναγκαῖον γὰ τὸ ἀκούσωσιν ὅσοι δὲν τὸ ἤξεύρουσιν.

Ἡ ἐν ἐπιλόγῳ (σ. 280) προσφώνησις «*παναγιώτατε καὶ σοφώτατε πατριάρχα, θεοσεβέστατοι ἀρχιερεῖς καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί, εὐγενέστατοι ἄρχοντες*» μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχου ὄντος ἤδη τοῦ Νεκταρίου. Γνωρίζομεν ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτριβεν ὁ Νεκτόριος ἐν ἐποχῇ Μεγ. Τεσσαρακοστῆς ἀσφαλῶς μὲν κατὰ τὰ ἔτη 1663, 1668 καὶ 1669, πιθανῶς δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1665⁴³ καθ' ἕνα τῶν ἐτῶν τούτων ἄρα ἐξεφωνήθη ἡ ὁμιλία.

Ἐν τέλει τῆς ὁμιλίας (σ. 280 - 281) ἄρχεται παρέκβασις περὶ τοῦ βιβλίου τῆς «Ὁρθοδόξου Ὁμολογίας», ἣτις ὅμως, διακοπτομένη ἐν

⁴²) Δέον γὰ σημειωθῆ παρὰ ταῦτα ὅτι καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 35 ὁμιλίας (σ. 47 καὶ 436) ἀπευθύνει ὁ Νεκτόριος τὴν προσφώνησιν «*μακαριώτατε*» καὶ «*παναγιώτατε*»...δέσποτα (βλ. τὰς ἐν σημ. 29 καὶ 62 παρατιθεμένους ὑφ' ἡμῶν περικοπὰς).

⁴³) Βλ. Μ. Ἰ. Μανούσακян, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 9.

αὐτῇ τῇ ἀρχῇ της⁴⁴, δὲν ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμεν ἂν ἐλέχθη πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ βιβλίου (1667) ἢ μετ' αὐτήν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Νεκτάριος ἔγραψε περὶ τῆς «Ὁρθοδόξου Ὁμολογίας» καὶ προλογικὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ 20 Νοεμβρίου 1662, προταχθεῖσαν τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς⁴⁵.

26) (σ. 281 - 300) *Τῇ αἱ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν* (Ἰωάνν. α', 44 - 52). Ἰnc. *Τρόπος τοῦτος πολλὰ τεχνικὸς καὶ ἐπιτηδειότατος εἶναι ἐκεῖνος ὅπου μεταχειρίζονται οἱ κληρικοί...* —Des. *καὶ νὰ ἐφοδιάσωμεν λαμπροὶ λαμπρῶς τὴν λαμπρὰν καὶ πάμφωτον ἡμέραν τῆς ἀναστάσεώς σου ἐδῶ εἰς τὴν γῆν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, εἰς δὲ τὴν οὐρανίον σου βασιλείαν τελεώτερον, ἧς γένοιτο κλπ.*

27) (σ. 300 - 309) *Περὶ εἰκόνων. Τῆς Ὁρθοδοξίας.* Ἰnc. *Ὡς καθὼς ἓνας ἀντάρτης καὶ ἀποστάτης ἐχθρὸς ἐνὸς μεγάλου βασιλέως συνάσει περισσὰ στρατεύματα διὰ νὰ νικήσῃ καὶ νὰ σηκώσῃ μέγαν πόλεμον, διὰ νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ πάρῃ κανένα κάστρον...* —Des. *διατί ὡς εἴπαμεν, καὶ αὐτὸς ὁ Μωϋσῆς ἔκαμεν τὸν ὄφιν τὸν χαλκοῦν εἰκόνα τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ καὶ εἰκόνας τῶν Χερουβείμ.*

Ἐν ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας ὁ Δοσιθέος παρέλειψε νὰ σημειώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Νεκταρίου ὡς συγγραφέως, ἐν τέλει ὁμως (σ. 309) ἔγραψεν: «*Ἐως ὧδε Νεκταρίου Ἱεροσολύμων*». Ἡ πατρότης αὐτῆς, ἄλλως τε, συνάγεται ἀναμφισβητήτως καὶ ἐκ τῆς ἱκανῆς ὁμοιότητος αὐτῆς πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 23 ὁμιλίαν τοῦ Νεκταρίου (πρὸβλ. καὶ τὴν σχεδὸν ἐντελῶς ὁμοίαν ἀρχὴν ἀμφοτέρων). Φαίνεται κολοβή, διότι στερεῖται ἐπιλόγου.

28) (σ. 324 - 339) *Περὶ ἐλεημοσύνης* (Ματθ. ζ', 1 - 4). Ἰnc. *Δὲν εἶναι καμμία ἀμφιβολία, διότι ἡ θεία γραφή εἶτι μᾶς μαρτυρεῖ...* —Des. *καὶ τέλος πάντων διὰ τὴν ἐλεημοσύνην σου χρεωστεῖ νὰ σοῦ δώσῃ τὰ ἀποκείμενα ἀγαθὰ τῆς βασιλείας του καὶ νὰ κληρονομήσῃ καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἧς γένοιτο ἀξι...κλπ.* Ἐνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς σημειοῦται ὑπὸ Δοσιθέου: «*Νεκταρίου Ἱεροσολύμων. Κυριακῇ εἱ τῶν*

⁴⁴) Βλ. σ. 281: «... καὶ ἐχρησίζονταν ἓνα ἄλλο βιβλίον, μὲ πλεον πεζύτηρον φράσιν, νὰ περιέχῃ αὐτὰ τὰ μυστήρια τῆς πίστεως ἐν συντομίᾳ καὶ νὰ εἶναι καὶ εὐκατάληπτον εἰς τοὺς πάντας τοιοῦτον βιβλίον, εὐλογημένοι χριστιανοί, ἐσυντάχθη καὶ ἐσυνθέθη πρὸ ὀλίγων, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου τοῦ Γέροντος Παρθενίου, αἰωνία του ἡ μνήμη, καὶ ἡ αἰτία τῆς συνθέσεως τούτου τοῦ βιβλίου εἶναι τοιαύτη, καὶ ἀκούσατε, παρακαλοῦμεν, διότι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ τὸ ἀκούσωσιν ὅσοι δὲν τὸ ἤξεύρουσιν». (Ἐνταῦθα διακόπτεται ἡ παρέκβασις, ἡ κυρίως ὁμιλία ὁμως φαίνεται περατωθεῖσα ἤδη πρὸ ταύτης, δὲν εἶναι ἄρα κολοβή).

⁴⁵) Περιγραφὴν τοῦ βιβλίου βλ. παρὰ Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique...au XVIIe siècle*, τόμ. 2, Paris, 1894, ἀριθ. 474, σ. 202-216 (ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νεκταρίου ἀναδημοσιεύεται ἐν σ. 208 - 211).

νηστειῶν», ὅπερ ὁμως δὲν φαίνεται ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας.

Ἐν σ. 329 φέρεται : «Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἡμεῖς περὶ νηστείας καὶ περὶ προσευχῆς ἐκάμαμεν τοὺς δύο περασμένους λόγους, ἀναγκαῖον φαίνεται γὰρ εἶναι γὰρ εἰποῦμεν σήμερον καὶ περὶ ἐλεημοσύνης». Περὶ προσευχῆς ὁμως δὲν διαλαμβάνει ἡ προηγουμένη ὑπ' ἀριθ. 27, ἀλλ' ἡ ὑπ' ἀριθ. 22 ὁμιλία.

29) (σ. 339 - 347) *Εἰς Διονύσιον τὸν πρόην Κωνσταντινουπόλεως ὁποῦ ἐπῆγεν εἰς Ἱερουσαλήμ διὰ προσκύνησιν. Ἰησ. Ἐμποροῦμεν, λέγω, καὶ ἡμεῖς σήμερον... Des. διηγούμενοι ὅσα τε εἶδατε καὶ ἀκούσατε, δοξάζοντες τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν...καὶ εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.*

Ἡ ὁμιλία ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ἡμετέρου κώδικος ὑπὸ Ἄ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως⁴⁶, περιέχεται δὲ καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2778 (τοῦ 18ου αἰ.) κώδικα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (σ. 9 - 23)⁴⁷.

Ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ὁμιλία οἰκουμενικὸς πατριάρχης Διονύσιος Γ' ὁ ἐξ Ἄνδρου ὁ Βαρδαλῆς ὁ ἐπιλεγόμενος καὶ Σπανός⁴⁸, ἀπομακρυνθεὶς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1665, ἔλαβε κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1666 προεδρικῶς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης⁴⁹, ἐκεῖθεν δ' ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1669,

⁴⁶) Ἄ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, ἐν Πετροπόλει, τόμ. 4, 1897, σ. 1 - 14 (βλ. καὶ πρόλογ. σ. α' καὶ προσθ. σ. 527).

⁴⁷) Ὁ κώδιξ οὗτος, προερχόμενος ἐκ δωρεᾶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (εἰς οὗ τὴν βιβλιοθήκην ἀνήκε πρότερον ὑπ' ἀριθ. 23), ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 24 γεγραμμένων διὰ γραφῆς ἐπιμελοῦς τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἄνευ σχεδὸν σφαλμάτων, περιέχει δ' ἐν ἀρχῇ (σ. 1 - 9) καὶ τὴν ἑτέραν ὁμιλίαν τοῦ Νεκταρίου εἰς τὸν Διονύσιον Κωνσταντινουπόλεως (βλ. ἐπὶ ἀριθ. 32). Φαίνεται ὅτι ἀμφότεροι οἱ λόγοι οὗτοι ἀντεγράφησαν εἰς τὸν κώδικα ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἡμετέρου ὑπ' ἀριθ. 254 κώδικος τοῦ ἐν Κων)λει Ἀγιοταφικικοῦ Μετοχίου, ὡς ἐπέισθημεν ἐξ ἀντιβολῆς τῶν δύο κωδίκων, διότι ὁ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης ἀκολουθεῖ τὸν ἀγιοταφικὸν λίαν πιστῶς (αἱ ὀλίγισται ἀποκλίσεις του εἶναι πάντοτε ἐπὶ τὸ χειρόν), ὠρισμένα δὲ σφάλματα καὶ ἰδιορρυθμίαι κοιναὶ εἰς ἀμφοτέρους, δὲν δύνανται ν' ἀποδοθοῦν εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν.

⁴⁸) Βλ. περὶ τούτου ἰδίᾳ Δημητρίου Π. Πασχάλη, Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Διονύσιος Γ' ὁ Βαρδαλῆς (1662 - 1665), «Ἐναίσιμα Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου», Ἀθήναι, 1931, σ. 318 - 343 καὶ Μητροπολίτου Σάρδεων καὶ Πισιδίας Γεργανοῦ, Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καιαλόγους Κων)λεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, Μέρος πρῶτον (1454-1702), ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1935, σ. 150 - 154, ἐνθα (σ. 152, σημ. 308) καὶ ἡ λοιπὴ περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφία.

⁴⁹) Δ. Πασχάλη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 329 - 330. — Σάρδεων Γεργανοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 151.

ἀπῆλθεν εἶτα δι' Ἀτταλείας εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος⁵⁰ καὶ ἐπεσκέφθη χάριν προσκυνήσεως τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἔνθα παρέμεινε, φαίνεται, ἔπ' ἀρκετόν, διότι μαρτυρεῖται ὅτι τῷ 1670 κατὰ τὴν Μεγ. Τεσσαρακοστὴν (Μεγ. Πέμπτην;) ἔψησεν οὗτος ἐν Ἱεροσολύμοις ἅγιον μύρον μετὰ τοῦ Νεκταρίου⁵¹. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης μαρτυρίας παρασυρθεῖς προφανῶς ὁ ἐκδότης τῆς ὁμιλίας Ἰ. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεὺς ἔγραψεν ὅτι αὕτη ἐξεφωνήθη τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ τοῦ 1670⁵², ἐνῶ ρητῶς καὶ κατ' ἐπανάληψιν ἀναφέρεται ἐν αὐτῇ ὡς ἡμέρα ἐκφωνήσεώς της ἡ ἑορτῆ τῶν Θεοφανείων⁵³. Ἡ ὁμιλία λοιπὸν ἐξεφωνήθη τῇ 6 Ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1670, καθ' ὃ γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι ὁ Διονύσιος διέτριβεν ἐν Ἱεροσολύμοις⁵⁴.

⁵⁰) Δοσιθέου, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, ἐν Βουκουρεστίῳ, 1715, τόμ. 2, σ. 1212. Ἡ εἶδησις διέφυγε τὸν Πασχάλην, ἐνθ' ἄνωτ. (βλ. σ. 330). Βλ. καὶ τὴν κατωτέρω σημ. ὑπ' ἀριθ. 54.

⁵¹) Δοσιθέου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 1212.

⁵²) Ἰ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. α' προλόγου καὶ σημ. 4.

⁵³) Πρβλ. αὐτόθι, σ. 2 (στ. 25 - 30): «...καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς περασμένης μας ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως... ὅσον πάλιν διὰ τὴν σημερινήν, τὸ ὑποκείμενόν της εἶναι αὐτὸς πάλιν ὁ Χριστὸς... Ἐκεῖ ἐγεννήθη, ἐδῶ ἐβαπτίσθη...» — σ. 3 (στ. 4 - 5): «Αὕτη, ἡ μία, μᾶς τὸν ἔδειξε γεννηθέντα ἡ σημερινὴ μᾶς (τὸν) δείχνει βαπτισθέντα... (στ. 15-18): Καὶ ἡ περασμένη ἑορτὴ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως μᾶς ἔδειξε τὸν Χριστὸν μέσα εἰς τὸ σπήλαιον τῆς ἁγίας Βηθλεέμ ἡ σημερινὴ ἑορτὴ μᾶς τὸν δείχνει εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμόν...» — σ. 4 (στ. 26 - 27): «...τὴν παροῦσαν πανήγυριν τῆς τοῦ Χριστοῦ βαπτίσεως σήμερον...» καὶ σ. 13 (στ. 13 - 14): «ῥάντισέ μας, ἁγίασέ μας μὲ τὸ ὕδωρ τοῦτο τὸ σημερινὸν τῶν ἁγίων Θεοφανείων» κλπ.

⁵⁴) Πόσον χρόνον διέτριψεν εἰσέτι μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1670 ἐν Ἱεροσολύμοις ὁ Διονύσιος, δὲν εἶναι γνωστόν· γνωρίζομεν μόνον ὅτι ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ βραδύτερον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1671 (Σάραδεων Γεργαανοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 151).

Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ διαλυθῇ σύγχυσις εἰς ἣν ὑπέπεσε πρῶτος ὁ Le Quien καὶ ἥτις ἔκτοτε παρέχει πράγματα εἰς τοὺς βιογράφους τοῦ Διονυσίου προκειμένου περὶ τοῦ τόπου τῆς κατὰ τὸ 1669 - 1670 διατριβῆς του. Ὑπὸ Le Quien, Oriens Christianus, τόμ. II, Parisiis, 1740, σ. 110 ἀναφέρεται μετὰ τῶν μητροπολιτῶν τῆς Ἀρσίσσης (ὑπ' ἀριθ. XXVI) καὶ ὁ «Διονύσιος ὁ Σπανός», περὶ οὗ γράφεται ὅτι ἐγένετο εὐθύς ἔπειτα, ἐν ἔτει 1671, οἰκουμενικὸς πατριαρχὴς καὶ ὅτι τοῦτον «Larissae sedentem vidit Edwardus Brown Anglus circa annum 1670». Διὰ τὰ γραφόμενα ταῦτα τοῦ Le Quien ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του γραφὸν περὶ τοῦ ἡμετέρου Διονυσίου τοῦ Βαρδαλῆ ἢ Σπανοῦ ὁ Ἄντ. Δ. Κεραμόπουλλος, Ἐθνικὸν κειμήλιον Ἀπαχθὲν λάφυρον ἢ κλέμμα; ἐν ἐφημερ. Ἀθηναίων «Ἀγών» 20 Φεβρουαρίου 1904 (ἔτ. Ε', ἀριθ. 257), σ. 2 - 3 (πρβλ. καὶ Ν. Ἰ. Γιαννόπουλον, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας, Ἐπετηρὶς «Παρνασσού», ἔτ. 10 (1914), σ. 271 - 273 τοποθετοῦντα

Ἡ ὁμιλία εἶναι πανηγυρικοῦ καὶ ἐγκωμιαστικοῦ χαρακτῆρος.

30) (σ. 347 - 356) *Εἰς κεκοιμημένους* (Ἰώβ ιζ', 14). Inc. Ἐκεῖνος ὁ πολυάθλος καὶ πολυπαθῆς καὶ δίκαιος Ἰώβ... —Des. τούτους τοὺς τρεῖς ἐχθροὺς νὰ νικήσωμεν, διὰ νὰ ἀξιωθοῦμεν μαζὶ μὲ τοῦ λόγου σου τῆς οὐρανίου βασιλείας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Πρόκειται περὶ ἐπικηδείου ὁμιλίας εἰς θιανοῦσαν μοναχὴν ὀνόματι Θεοδούλην, ἐξ εὐγενοῦς γένους καταγομένην, ἧς ἐγκωμιάζεται (σ. 354 κ. ἐξ.) ἡ ἐνάρετος ζωὴ⁵⁵. Ἡ ἐν σ. 352 προσφώνησις «πανιερώτατε» δεικνύει ὅτι ἡ ὁμιλία ἐγένετο ἐνώπιον πατριάρχου.

ἐξ ἄλλου τὸν Διονύσιον Βαρδαλῆν ὡς μητροπολίτην Λαρίσσης μεταξὺ 1654 - 1659), οἱ δὲ Δημ. Πασχάλης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 330 καὶ Σάροδων Γερμανός, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 151 δέχονται ὅτι ὁ Διονύσιος ἐπεσκέφθη τὴν Λάρισσαν κατὰ τὸ 1669 - 1670, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εὐθὺς ἐπειτα εἰς Ἱεροσόλυμα (!) Ὁ Le Quien ὅμως ἔσφαλε κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνῶ ὁ ἡμέτερος Διονύσιος Βαρδαλῆς ἢ Σπανὸς ἐχρημάτισεν ὄντως μητροπολίτης Λαρίσσης, εἰς προγενεστέρῃν ὅμως ἐποχὴν, ἦτοι ἀπὸ Ἰουλίου 1652 μέχρι ἴσως τῆς κατ' Ἰούνιον 1662 ἀνόδου του εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον (βλ. Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, ἐν Κωνσταντινουπόλει (1890), σ. 589), ἀπεκάλεσεν ἐκ συγχύσεως Διονύσιον Σπανὸν τὸν διάδοχον καὶ ὁμώνυμον αὐτοῦ Διονύσιον τὸν Βυζάντιον τὸν ἐπονομαζόμενον Μουσελίμην ἢ Κομνηνόν, ὅστις, ψηφισθεὶς μητροπολίτης Λαρίσσης τῇ 9 Αὐγούστου 1662 (βλ. Μ. Ἰ. Γεδεών, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 595, ὡς καὶ τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐκδεδομένον ὑπὸ Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, μέρος Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1933, σ. 212, σημ. 41), παρέμεινε τοιοῦτος ἐν Λαρίσση μέχρι καὶ τοῦ 1671 (πρβλ. καὶ Ν. Ἰ. Γιαννόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 273 - 274 καὶ Τοῦ αὐτοῦ, Διορθώσεις καὶ προσθήκαι, «Θεολογία», τόμ. 11 (1933), σ. 337, ὅτε κατ' Ὀκτώβριον μῆνα, ἀνῆλθε καὶ οὗτος εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ὡς Διονύσιος Δ' (βλ. Μ. Ἰ. Γεδεών, ἐνθ' ἄνωτ.). Τὸν Διονύσιον λοιπὸν τοῦτον καὶ οὐχὶ τὸν ἡμέτερον Διονύσιον Βαρδαλῆν εἶδεν ὄντως ἐν Λαρίσση ἀρχιερατεύοντα καὶ ἱεουργοῦντα μάλιστα κατὰ τὴν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1669 ἐπίσκεψίν του ὁ Ἄγγλος Edward Brown (A brief account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly... κλπ., London, 1673, σ. 51 - 52), ὅστις ἄλλως τε ἀναφέρει αὐτὸν ὡς Διονύσιον ἀπλῶς ἄνευ ἐπωνύμου τινός («The Reverend Father Dionysius was then Archbishop»).

Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω διευκρινήσεως, εἶναι προφανές ὅτι κατὰ τὸ 1669 - 1670 ὁ Διονύσιος Βαρδαλῆς δὲν εὕρισκετο ἐν Λαρίσση, ἀλλ' ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐνθα καὶ ἤκουσε τὴν ἀνωτέρω ὁμιλίαν τοῦ Νεκταρίου.

⁵⁵) Βλ. σ. 354 «...εἰς τὰ ὁποῖα ἀγαθὰ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς σήμερον τὴν μακαρίαν ταύτην Θεοδούλην, τὴν κατὰ ἀλήθειαν δούλην τοῦ Θεοῦ... ἀφίνω καὶ δὲν λέγω τὰ κοσμικά της προτερήματα, ἐπειδὴ παλαίποτε τὰ ἐκαταφρόνησε, δὲν λέγω τῶν προγόνων της τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς εὐγένειες... αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ εὐγένειες τῶν εὐγενεσιάτων της ἀδελφῶν, οἱ ὁποῖοι... ἄλλοι φωτίζουν τὰ ἐσπέρια μέρη μὲ τὴν σοφίαν τως, ἄλλοι [ἄλλην cod.] διοικοῦσι καὶ κυβερνοῦσι τὴν πατρίδα τως μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν τως φρόνησιν καὶ πολιτικὴν γνῶσιν ὅπου ἔχουσι...» κλπ.

31) (σ. 356 - 361) *Εἰς κοιμηθέντας* (Ἰωάνν. η', 51). Inc. *Αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἴδιος Μωϋσῆς ὁ μέγας, ὁ στρατηγὸς καὶ νομοθέτης τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ...* —Des. *διατὶ ὅλα ἐκεῖ εἶναι γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα, μήτε εἶναι ἐκεῖ ἄλλη κατάστασις πάρεξ κόλασις ἁμαρτωλῶν καὶ ἀπόλαυσις τῶν δικαίων, ἧς γένοιτο κλπ.*

Πρόκειται ἐπίσης περὶ ἐπικηδείου, δὲν ἀναφέρεται ὅμως ἐνταῦθα ὀνομαστικῶς ὁ θανών. Ἐν σ. 357 φέρεται ἡ προσφώνησις «*πανιερώτατε ἡμῶν αὐθέντα καὶ δέσποτα*», ὁμοίως δὲ καὶ ἐν σ. 358 «*πανιερώτατε δέσποτα*» (πρβλ. καὶ προηγουμένην ὑπ' ἀριθ. 30 ὁμιλίαν).

32) (σ. 381 - 386) *Νεκταρίου Ἱεροσολύμων* ὅτε *πρῶτον ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν χειροτονηθεὶς ὡς Ἱεροσολύμων πατριάρχης* ἦν δέ, ὅτε ἐλέγετο ὁ παρὼν λόγος, *πατριάρχης Διονύσιος ὁ ἐξ Ἄνδρου*⁵⁶. Inc. *Τί τοῦτο, παναγιώτατε καὶ θεοπρόβλητε ἀδελφὲ καὶ δέσποτα...* —Des. *ἢ κἂν νὰ μᾶς δώσῃ ὑπομονὴν νὰ φέρωμεν γενναίως τὰ ἐπισυμβαίνοντα, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ—*

Ἐξεδόθη, λίαν ἀμελῶς ὅμως, ἐκ τοῦ ἡμετέρου κώδικος ὑπὸ Γεωργ. Σπυριδάκη⁵⁷, περιέχεται δὲ καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2778 κώδικα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (σ. 1 - 9)⁵⁸.

Ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ ὁμιλία εἶναι ἡ πρώτη ἣν ἐξεφώνησεν ἐπισήμως ἐνώπιον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Διονυσίου (Γ') ὁ Νεκτᾶριος ἅμα ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσαν τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις χειροτονίας αὐτοῦ, ἥτοι τὸ 1662, περιοδεῖαν εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίκετο κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους τούτου⁵⁹. Ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ὁμιλία οἰκουμενικὸς πατριάρχης Διονύσιος Γ' ὁ Βαρδαλῆς (1662 - 1665), εἰς ὃν εἶναι ἀφιερωμένη καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 29 ὁμιλία⁶⁰, συνεδέετο, φαίνεται, δι' ἰδιαιτέρας φιλίας μετὰ τοῦ Νεκταρίου. Ὑπὸ τοῦ ἐκδότου χαρακτηρίζεται ἡ ὁμιλία

⁵⁶) Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι γεγραμμένη διὰ χειρὸς Δοσιθέου Ἱεροσολύμων.

⁵⁷) Γεώργιος Σπυριδάκης, *Νεκταρίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἀνέκδοτα*, «*Νέα Σιών*», τόμ. 2 (1905), σ. 900 - 911 (τὸ κείμενον ἀπὸ σ. 903 κ. ἐξ.) Τα πολλὰ καὶ σοβαρὰ σφαιλιματὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἦν ἀντεβάλομεν πρὸς τὸν κώδικα, καθιστοῦν ἀναγκαίαν τὴν ἐκ νέου ἔκδοσιν τοῦ λόγου.

⁵⁸) Βλ. περὶ τούτου ἀνωτέρω, σημ. 47.

⁵⁹) Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχουσάντων*, ἐν Βουκουρεστίῳ, τόμ. 2, 1715, σ. 1209 (βιβλ. ΙΒ', κεφ. γ', § Γ') καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Παραλειπόμενα*, ἐν Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τόμ. 1, ἐν Πιτρουπόλει, 1891, σ. 301.

⁶⁰) Βλ. περὶ τούτου ἀνωτέρω, σημ. 48 καὶ 51.

αὕτη τοῦ Νεκταρίου ὡς «τελεία ἀπεικόνισις τῆς βαθυτάτης συναισθη-
σεως, ἣν ἐκέκτητο περὶ τῆς δυσχερείας τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος ἐν τῇ
πραγματικῇ αὐτοῦ διεξαγωγῇ, ὡς καὶ τῆς συγχρόνου θλιβεροῦς κατα-
στάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων»⁶¹.

Σημειωτέον ὅτι μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας φέρεται ἐν σ. 386 - 387
ἀρχὴ ἀνεπιγράφου καὶ κολοβῆς ὁμιλίας εἰς τὴν αἰμορροουσίαν. Inc.
*Βλέποντας ἐκεῖνος ὁ καλὸς Ἰακώβ... Des. ἂν εἶναι ἀλήθεια, ἅς ἐξετά-
σωμεν, ἂν ὀρίζετε, ὀλίγον τὰ εὐαγγελικὰ λόγια.*

33) (σ. 387 - 402) Ἀνεπίγραφος (Ματθ. ια', 28). Inc. *Ἄν καλὰ
καὶ ὄχι τόσον εὐάρεστος, ὄχι τόσον δίκαιος ἄνθρωπος γὰ ἦτορε ἐκεῖνος
ὁ Λάμεχ... — Des. ἐκεῖνος ὅπου ἐδῶ σοῦ τόσσει ἀνάπαυσιν ἀπὸ τὰς
ἁμαρτίας σου, ἐκεῖ γὰ σὲ κάμη κληρονόμον τῆς βασιλείας του.*

34) (σ. 402 - 413) *Τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. 1651 Ἰανουα-
ρίου 18 (Ματθ. ε', 14). Inc. Ἦτορε κατὰ ἀλήθειαν εἰς ὄλον τὸν κό-
σμον τοῦτον... — Des. καὶ γὰ ἀκούσωμεν γὰ μᾶς κράζῃ λέγοντας κα-
θενὸς ἀπὸ τοῦ λόγου μας, εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, εἴσελθε εἰς τὴν
χαρὰν τοῦ κυρίου σου, ἧς γένοιτο κλπ.*

35) (σ. 424 - 438) 1660 Δεκεμβρίου 6. Ἐρρέθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν
τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ ὄρητὸν «ἐγὼ εἶμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς»
(Ἰωάνν. ι', 11). Inc. *Ἐκείνη ἡ μέλισσα ἡ φλόπωνος... — Des. ἀλλὰ
γὰ μᾶς ἀξιῶση γὰ ἀκούσωμεν τὴν σπλαγγικὴν καὶ γλυκεῖαν φωνὴν...
δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην
ὑμῖν βασιλείαν, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι πάντας ἡμᾶς... γῦν καὶ εἰς τοὺς
ἀπεράντους αἰῶνας ἀμήν ἀμήν ἀμήν.*

Ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη ἐν Καίρῳ ἐνώπιον τοῦ πατριάρχου Ἀλε-
ξανδρείας, πρὸς ὃν εὔρηται ἐγκωμιαστικὴ ἀποστροφὴ ἐν προοιμίῳ (σ.
424 - 425)⁶², καθὼς καὶ ἐν τέλει (σ. 436 - 437)⁶³ αὐτῆς (πρβλ. καὶ τὴν

⁶¹) Γ. Σπυριδάκης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 902.

⁶²) «... Ἀλλ' ὦ μακαριώτατε καὶ θεοτίμητε δέσποτα, θεία καὶ ἱερὰ κορυφή,
ποιμὴν θεοπρόβλητε τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ θυσιμάτων, ζῶσα καὶ ἔμπνευσ-
τὴ καὶ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἐσὺ εἶσαι, λέγω, ἡ θεία καὶ ἱερὰ τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας μέλι-
σσα, ὅπου ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἀνθισμένα δένδρα τῶν ἀρετῶν σου συνά-
σσεις τὸ μέλι τὸ πνευματικόν..., ἀλλὰ ἐκαταδέκτης μὲ τὴν χριστομίμητόν σου ταπεί-
νωσιν γὰ κατέβης τόσον χαμηλὰ εἰς τὸ ἐδικόν μου ὑποκείμενον, ὅπου σιμὰ εἰς τοὺς
ἄλλους ὡσὰν ἓνα χθαμαλὸν καὶ μικρὸν θυμᾶρι εὐρίσκομαι, γινεύοντας καὶ ζητών-
τας ἀπὸ λόγου μου τὸ μέλι τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας...» κλπ.

⁶³) «... Τοῦτα εἶναι λοιπόν, μακαριώτατε καὶ παναγιώτατε δέσποτα, τὰ ἰδιώ-
ματα τοῦ καλοῦ προβάτου ὅπου εἶναι εἰς τὴν μάνδραν τοῦ Χριστοῦ, ὅσον ἡμεῖς ἐδυ-
νήθημεν σήμερον μὲ τὴν ἀμαθῆ μας γλῶσσαν καὶ μὲ τὴν ὀλιγὴν μας ἐπιστήμην γὰ
εἰποῦμεν εἰς τὸν ἱερόν τοῦτον σύλλογον, τὸ ἱερώτατόν σου ποίμνιον...: ἡ ἐνάρετός

ὑπ' ἀριθ. 4 ὁμιλίαν). Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τῷ 1660, ὅτε φέρεται ἐκφωνηθεῖσα ἡ ὁμιλία, ἦτο ὁ Παῖσιος (1657 - 1677)⁶⁴. Ἡ πληροφορία τοῦ Νεκταρίου ὅτι οὗτος ἦτο «ἀναθρεμμένος εἰς τὰ καλὰ ἥθη» τοῦ προκατόχου του Γερασίμου (τοῦ Σπαρταλιώτου, 1620-1636) δὲν δύναται νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ἄλλοθεν, διότι οὐδὲν γινώσκουμεν περὶ τοῦ Παΐσιου πρὸ τῆς εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα ἐκλογῆς του⁶⁵. Ἡ πληροφορία θὰ ἤρμοζε καλύτερον προκειμένου περὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Παΐσιου Ἰωαννικίου τοῦ Διοδίου (1645 - 1657), διότι οὗτος πράγματι ἐχρημάτισεν ἀρχιδιάκονος τοῦ Γερασίμου, ὅστις ἦτο ἀνάδοχός του καὶ ἐχειροτόνησεν αὐτὸν πρεσβύτερον⁶⁶. Ἀλλ' ὁ Ἰωαννίκιος ἦτο δεδηλωμένος ἐχθρὸς τοῦ Νεκταρίου⁶⁷ καὶ εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐνεκωμιάσθη ποτὲ ὑπ' αὐτοῦ· ἐξ ἄλλου αἱ χρονολογίαι δὲν συμβιβάζονται⁶⁸.

36) (σ. 438 - 451) Ἀνεπίγραφος [=Εἰς τὴν δ' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν] (Μάρκ. θ', 17 - 31). Ἦσ. *Ἄν καλὰ καὶ ἡ πίστις νὰ δύναται πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα νὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ κάμῃ (καθὼς τὴν πα-*

σου πολιτεία μὲ τὰ ἔργα τῶν ἀρετῶν σου ἠμπορεῖ νὰ πληρώσῃ τὸ ἔλλιπές τοῦ ἡμετέρου λόγου. Διότι βέβαια... διακυβερνήσ τούτην τὴν μάνδραν καὶ τὰ λογικὰ πρόβητα τοῦ Χριστοῦ καὶ πάντα πηγαίνεις ἐμπροσθὰς γινόμενος τύπος καὶ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς...· διατὶ καθένας, στοχαζόμενος εἰς τὴν ἐνάρετόν σου πολιτείαν, διδάσκειται εἴ τι ἀρετὴν θέλει... ἂν θέλῃ νὰ διδαχθῇ προότιμα, εἰς τὴν καθαρὰν σου καρδίαν τὴν εὐρίσκει ζωγραφισμένην, ἂν θέλῃ ἐγκράτειαν, καὶ ποῖος δὲν τὸ ἐγνώρισεν πῶς ἐκ νεαρῶς σου ἡλικίας τὴν ἐγκράτειαν ἐπαιδεύουσον, ἀναθρεμμένος εἰς τὰ καλὰ ἥθη τοῦ ἀβραμιαίου ἐκείνου γέροντος, τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Γερασίμου, οὗ καὶ διάδοχος, ὡσπερ τῆς ἀρετῆς, οὕτω καὶ τοῦ θρόνου δικαίᾳ ψήφῳ τοῦ πνεύματος ἔγινεν, ἂν θέλῃ ἀγάπην, καὶ ὅλος εἶσαι ἀγάπη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἐγὼ ὁ λέγων καὶ τὸ εὐγενὲς τοῦτο ἀκροατήριον παρακαλοῦμεν τὴν καθαρὰν σου ψυχὴν...» κλπ.

⁶⁴) Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934), Ἀλεξάνδρεια, 1935, σ. 710 - 715.

⁶⁵) Αὐτόθι, σ. 710.

⁶⁶) Αὐτόθι, σ. 699.

⁶⁷) Πρβλ. τὰ κατ' αὐτοῦ γραφόμενα ὑπὸ Νεκταρίου, Ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας, Ἐνετίησι, 1677, σ. 219 - 220. Τούναντίον ὁ Νεκτάριος (αὐτόθι, σ. 221) ἐκφράζεται εὐμενῶς περὶ τοῦ Παΐσιου.

⁶⁸) Τὴν χρονολογίαν 1660 τῆς ὁμιλίας θὰ ἠδύνατό της ν' ἀμφισβητήσῃ, ἂν ἐξελάμβανε τὰ ἐν αὐτῇ γραφόμενα (βλ. ἀνωτέρω σημ. 63) ὡς ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἄμεσον διάδοχον τοῦ Γερασίμου, δηλαδὴ τὸν Μητροφάνην Κριτόπουλον (1636 - 1639). Ἀλλ' οὗτος ἦλθε πρὸς τὸν Γεράσιμον πολὺ ἀργά, μετὰ τὴν ἐξ Ἑσπερίας ἐπάνοδόν του, ἦτοι τεσσαρακονταετῆς ἤδη (βλ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνω, σ. 690), δὲν ἦτο ἄρα «ἀναθρεμμένος» ὑπ' αὐτοῦ ὡς φέρεται ἐν τῇ ὁμιλίᾳ. Ἐπομένως οὐδεὶς σοβαρὸς λόγος συντρέχει ν' ἀμφισβητήσωμεν τὴν χρονολογίαν 1660.

ραπάνω Κυριακῆν ἐλέγαμεν) ... —Des. κατηγορεῖ ἐμένα καὶ τὸν ἄλλον καὶ ἐπαινεῖ τοῦ λόγου του, χαιμηλώνει ἐμένα καὶ ὑψώνει τοῦ λόγου σου.

Ἡ ὁμιλία, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀρχῆς αὐτῆς, δὲν ἔχει ἄμεσον χρονικὴν ἀκολουθίαν πρὸς τὴν προηγουμένην ὑπ' ἀριθ. 35. Τὸ δὲ τέλος τῆς δεικνύει ὅτι εἶναι κολοβὴ καὶ στερεῖται ἐπιλόγου.

37) (σ. 452 - 462) *Εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον, ἐκδοθεῖς, εἰ καὶ μὴ κατὰ πάντα.* Inc. Ἐκεῖνοι ὅπου ἱστοροῦσι, πανιερώτατε, εὐλαβέστατοι καὶ αἰδεσιμώτατοι, εἰστυτονοῦ τοῦ κόσμου τὰ μέρη... —Des. ἂν θέλωμεν κἄν μετρίως νὰ ἀξιωθοῦμεν τῆς δόξης ὅτου ἀξιώθη ἐκεῖνος, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν... εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἀμήν ἀμήν.

Ὁ λόγος ἐξεφωνήθη ἐν Ἀθήναις (προβλ. τὴν ἐν σ. 454 καὶ 455 προσφωνήσιν «ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι») κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πριγκιποῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (3 Ὀκτωβρίου). Δέον νὰ τιχθῆ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις διατριβῆς τοῦ Νεκταρίου, ἧτοι περὶ τὸ 1645⁶⁹. Φαίνεται ὅτι ἐλέχθη ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν (προβλ. τὴν ἀνωτέρω ἐν ἀρχῇ προσφωνήσιν «πανιερώτατε» καὶ σ. 459 : «εἰς τὴν αὐριανὴν τράπεζαν, τὴν ὁποῖαν θέλει εὐτρεπίσει, κατὰ τὴν συνήθειαν, ὁ πανιερώτατος δεσπότης μας...») καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις κληρικῶν (προβλ. σ. 452 : «εὐλαβέστατοι καὶ αἰδεσιμώτατοι,....πρόπει καὶ καθένας ἀπὸ τὴν ἀγιωσύνην σας σήμερον... εἶναι ἄξιον καὶ ἡ ἀγιωσύνη σας...» κλπ.). Εἶναι γνωστὸν ὅτι μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἦτο τότε δημοφιλὴς καὶ δραστήριος κληρικός, ὁ ἀπὸ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου Δανιὴλ (1636 - 1655)⁷⁰.

Τὸ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου φερόμενον «ἐκδοθεῖς, εἰ καὶ μὴ κατὰ πάντα» δὲν εἶναι ἐντελῶς σαφές· οὐδεμίαν τοῦλάχιστον ἑκδοσιν τοῦ λόγου εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστή.

38) (σ. 463 - 468) *Νεκταρίου Ἱεροσολύμων εἰς Γεώργιον τὸν Κορέσσιον, ἐν Χίῳ*⁷¹. Inc. Δὲν ἔλειψεν ποτέ, ἀλλὰ οὔτε θέλει λείψει ἡ πλουσιόδωρος καὶ παντενεργέτις καὶ ὑπεράπειρος καὶ αἰδῖος ἐκείνη ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ... —Des. ὅπου δὲν εἶναι ἄλλο ὁ τόπος τῆς χλόης καὶ τὸ ὕδωρ τῆς ἀναπαύσεως παρὰ ἡ οὐράνιος βασιλεία, ἧς γένοιτο ἀξιωθῆναι.

⁶⁹) Βλ. ἀνωτέρω τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 ὁμιλίαν.

⁷⁰) Βλ. Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. 2, ἐν Ἀθήναις, 1890, σ. 156 κ. ἐξ. καὶ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, πρόλογος Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ἐν Ἀθήναις, 1928, σ. 56 - 60 καὶ 111.

⁷¹) Ἡ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη διὰ χειρὸς Δοσιθεοῦ Ἱεροσολύμων.

Ὁ λόγος ἐξεδόθη ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως⁷³ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 130 κώδικος (17ου αἰ.) τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, περιέχοντος τὰ θεολογικὰ συγγράμματα τοῦ Γεωργίου Κορεσίου⁷⁴. Κατὰ τὸν ἐκδότην, τὸ εἰς τὸν Χίον τοῦτον λόγιον⁷⁴ ἐγκώμιον τοῦ Νεκταρίου «ἐξεφωνήθη εἰς Χίον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κορεσίου καί, ἐὰν μὴ ἀπατῶμαι, νομίζω ὅτι αἱ ἐν τῷ ἐγκωμίῳ ὑπερβολικαὶ ἐκφράσεις εἰσὶν ἐπαρκεῖς νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπήγγειλεν αὐτὸ πρὸ τῆς εἰς τὴν πατριαρχίαν ἀνυψώσεώς του, ἐν ἀκμῇ νεανικῆς δράσεως, καθ' ἣν ἡ νεότης μεγαλοποιεῖ τὰ περὶ αὐτὴν πράγματα»⁷⁵. Ὅτι πράγματι ἐν Χίῳ ἐξεφωνήθη ὁ λόγος ὡς ἐπιμνημόσυνος εἰς τὸν ἤδη τεθνεῶτα Γεώργιον Κορέσιον προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς του⁷⁶ καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου του⁷⁷. Νέος ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ὁ Νεκτάριος ὅτε ἐξεφώνησε τὸν λόγον, διότι ὁ Κορέσιος, οὗ τὸ ἀκριβὲς ἔτος τοῦ θανάτου ἀγνοοῦμεν, ἔζη πάντως εἰσέτι τῷ 1654⁷⁸, ὅτε ὁ Νεκτάριος ἦγεν ἤδη τὸ 52ον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ μεθ' ὃ ἔτος δέον νὰ τάξωμεν τὴν συγγραφὴν τοῦ ἐγκωμίου· αἱ ἐν αὐτῷ λοιπὸν ὑπερβολικαὶ ἐκφράσεις δέον ν' ἀποδοθῶν οὐχὶ εἰς τὴν νεότητα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀληθῆ ἐκτίμησιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν ἔτρεφεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς τὸν Κορέσιον ὡς ἓνα τῶν σθεναρωτέρων ὑπερμάχων τῆς ὀρθοδοξίας καὶ σοβαρωτέρων πολεμίων τοῦ

⁷³) Νεκταρίου Ἱεροσολύμων ἐγκώμιον εἰς Γεώργιον τὸν Κορέσιον ἐκδιδόμενον ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ΔΙΕΕ, τόμ. 3 (1889), σ. 521 - 528.

⁷⁴) Βλ. Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Α', ἐν Πετροπόλει, 1891, σ. 222.

⁷⁵) Βλ. περὶ τούτου τὴν μελέτην τοῦ καθηγητοῦ Κ. Ἀμάντου, Γεώργιος Κορέσιος, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 46 (1935), σ. 191 - 204 (= Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν 1566 - 1822 (Σχολεῖα καὶ λόγοι), Πειραιεύς, 1946, σ. 81 - 93)· πρόσθετες καὶ Κ. Ἰ. Δυοβουνιώτου, Ἐπιστολὴ Γεωργίου Κορεσίου πρὸς Θεόφιλον Κορυδαλέα, «Ἐκκλησία», τόμ. 14 (1936), σ. 282 - 283, 298 - 300 καὶ 313 - 315.

⁷⁶) ΔΙΕΕ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 521.

⁷⁷) Πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐξ οὗ ἐξεδόθη Ἱεροσολυμιτικοῦ χειρογράφου: «*Τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Νεκταρίου ἐγκώμιον εἰς τὸν μακάριον Γεώργιον Κορέσιον τὸν Χίον*».

⁷⁸) Πρβλ. τὰ ἐν τέλει τῆς § 6 λεγόμενα (ΔΙΕΕ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 528): «...δὲν εἶναι τοῦτος ὁποῦ ἔστησεν ἐδῶ διδασκαλεῖα σοφώτατα, δὲν ἐτελείωσε μαθητὰς, δὲν ἐκατέστησεν εἰς τούτην τὴν θαυμαστὴν πατρίδα του ἄμβωνας καὶ δὲν ἀνέβασεν εἰς αὐτοὺς σοφὸν διδασκάλου καὶ ἐπιστήμονας, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἄλλοι τὸ κοινὸν χρέος ἐξεπλήρωσαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν μετεβιβάσθησαν καὶ ἄλλοι μετ' ἐμᾶς καθ' ἡμέραν εὐρίσκονται καὶ μετὰ τὰς διδασκαλίας τῶν χριστιάνων τοῦτον τῆς Χίου λαὸν καὶ πολλοὺς ἄλλους φωτίζουσιν;».

⁷⁹) Κ. Ἀμάντου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 85 καὶ 93.

παπισμοῦ⁷⁹. Μετὰ τὸ 1654 ὁ Νεκτάριος, διαμένων ἐν Σινᾷ ἢ Αἰγύπτῳ, δὲν ἐταξίδευσεν εἰ μὴ μόνον ἀφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (1661) καὶ ἠθέλησε νὰ μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 1662. Κατὰ τὴν μετάβασίν του ὁμως ταύτην ἠκολούθησεν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Δοσίθεος, τὴν διὰ ξηρᾶς ὁδὸν ἀπὸ Ἀτταλείας μέχρι Προύσσης⁸⁰, δὲν διῆλθεν ἄρα οὐδὲ τότε ἐκ Χίου. Μόνον δὲ κατὰ τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπάνοδον αὐτοῦ ἔχομεν ῥητὴν μαρτυρίαν ὅτι διῆλθε διὰ τῆς Χίου τῇ 13 Αὐγούστου 1665⁸¹. Φαίνεται λοιπὸν πολὺ πιθανὸν ὅτι τότε ἀπήγγειλε τὸ ἐγκώμιον⁸².

39) (σ. 468 · 471) *Τίς ὁ σταυρὸς ὃν αἴρειν καὶ ἀκολουθεῖν Χριστιῶ προτιρεπόμεθα. Inc. Αὐτὸν ἢ ἀποστροφὴ τῆς ἐνηδότου ζωῆς ἐν θλίψει βῶν ἢ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀκίνησία... —Des. μόνον δούλους τῷ Θεῷ καὶ ἔχε ἐτοιμὴν τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν, διὰτὶ μακάριοι ἐστέ ὁ— χαίρετε καί—*

Πρόκειται περὶ σχεδίου μᾶλλον ἢ περὶ ἀνεπτυγμένης ὁμιλίας. Ἡ ἀρχὴ εἰς γλῶσσαν ἀρχαίαν, ἢ συνέχεια εἰς δημοτικὴν. Φράσεις διακεκομμένα, δίκην ἐπιγραφῶν κεφαλαίων, ὡς καὶ ἐν ἀριθ. 14. Πιθανώτατα εἶναι καὶ αὕτη τοῦ Νεκταρίου, μολονότι οὐδεμίαν σημείωσιν περὶ τοῦ συγγραφέως φέρει.

40) (σ. 471 - 481) Ἀνεπίγραφος (Ἰωάνν. α', 49). Inc. *Διὰ νὰ δείξῃ ὁ Θεὸς τὸ μεγαλεῖον, τὴν ὑψηλότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἔργου του... —Des. καὶ τέλος πάντων νὰ ἀξιῶσῃ πάντας τῆς ἐπουρανίου αὐτοῦ βασιλείας ἐν αὐτῷ Χριστιῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα—*

⁷⁹ Ἐκ τῆς ἐν ἐπιλόγῳ (σ. 481) ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων⁸² (πρβλ. καὶ κατωτέρω τὴν ὑπ' ἀριθ. 44 ὁμιλίαν)

⁷⁹ Ὁ Νεκτάριος ὁμολογεῖ τὸν Κορέσσιον διδάσκαλον αὐτοῦ εἰς τὸ ἔργον του «De artibus quibus Missionarii Latini... utuntur», Londini, 1729, σ. 48 («in doctissimo Coressio praesceptore nostro»), ἔγραψε δὲ καὶ ἐπίγραμμα εἰς αὐτὸν ἐκδοθὲν ὑπὸ Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, ἐν περιοδ. «Σωτήρ», τόμ. 13 (1890), σ. 211 καὶ ὀρθότερον ὑπὸ Ἰωάννου Σακελλίωτος, Πατριαρχὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήνησιν, 1890, σ. 155.

⁸⁰ Δοσίθεου Ἱεροσολύμων, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, τόμ. 2, σ. 1209.

⁸¹ Τοῦ αὐτοῦ, Παραλειπόμενα, ἐν Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. 1, σ. 304.

⁸² Ἄν οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, τότε ἡ χρονολογία αὕτη (13 Αὐγούστου 1665) ἔχει σημασίαν, διότι προσδιορίζει καὶ τὸν terminus ante quem διὰ τὸν θάνατον τοῦ Κορέσσιου, ἀκαθόριστον μέχρι τοῦδε (βλ. Κ. Ἀμαντόν, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 93).

⁸³ «... Ἄν ἄλλον καιρὸν, εὐλογημένοι ἄρχοντες καὶ προσκυνηταί, δὲν ἐκάμειτε

προκύπτει ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη ὑπὸ τοῦ Νεκταρίου ἐν Ἱεροσολύμοις μετὰ τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάσθησιν αὐτοῦ.

41) (σ. 482 - 484) Ἀνεπίγραφος (Ματθ. α', 1). Inc. Ἀλλὰ μὲ τίνα ἄλλον τρόπον, ἄνθρωπε, ἤθελες λάβει αἴσθησιν... — Des. τοῦτο εἶναι τὸ σημεῖον τὸ ὑπὲρ φύσιν καὶ ὄχι κατὰ φύσιν, καθὼς φλυαρεῖ ὁ Ἑβραῖος, τὸ νὰ γεννήσῃ παρθένος γυναίκα, χωρὶς πλησιασμὸν ἀνδρός.

Πρόκειται περὶ ἀρχῆς κολοβῆς ὁμιλίας.

42) (σ. 484 - 495) *Εἰς τὴν τοῦ σπόρου παραβολὴν* [= *Εἰς τὴν δ' Κυριακὴν Λουκᾶ*] (Λουκ. η', 5 - 15). Inc. Ἀρίστος καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου τούτου... — Des. τὸν ἑκατονταπλίσιον μισθὸν ὁποῦ μᾶς τάσσει αὐτὸς ὁ καλὸς γεωργὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν μακαρίαν ζωὴν, ἧς γέν—

43) (σ. 495 - 499) *Νεκταρίου εἰς ἀραβῶνας ἐν Κωνσταντινουπόλει*⁸⁴. Inc. Καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, παναγιώτατε καὶ λογιώτατε οἰκουμενικὴ πατριάρχα, πανιερώτατοι καὶ θεοσεβέστατοι ἀρχιερεῖς καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί, πανευγενέστατοι καὶ ἐπιφανέστατοι ἄρχοντες καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν συνάθροισμα, καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, λέγω, ... — Des. καὶ εὐδαιμονίαν τῶν ἐκλαμπροτάτων καὶ εὐσεβεστάτων τούτων ἀθηνῶν τῶν γεννητόρων τως, εἰς μακρὰν διαδοχὴν τοῦ γένους αὐτῶν ἀμὴν. ἀμὴν. ἀμὴν.

Ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνώπιον τοῦ οἴκου μενικοῦ πατριάρχου, τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῇ μνηστείᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ράδουλα βοεβόδα, μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ Δούκα βοεβόδα⁸⁵.

καθαρὰν μετάνοιαν καὶ ἐξομολόγησιν, κἄν τὴν ὥρα ὁποῦ ἐβγήκατε ἀπὸ <τὴν> πατριδα σας, ἀπὸ τὰ ἀρχοντικά σας καὶ ἐβγήκατε ἀπὸ τὴν συκὴν καὶ τὸν ἥσκιον τῆς συκῆς, ἀπὸ τὴν σκοτίαν τῶν κοσμικῶν φροντίδων καὶ ἤλθατε πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ εἶδετε τὰ μυστήρια τοῦ Χριστοῦ, ὁποῦ ἔκαμεν εἰς τούτους τοὺς ἰσθμὸς καὶ ἀγίους τόπους, τὴν ἁγίαν Βηθλεέμ, τὸν Ἰορδάνην, τὸν ἅγιον τοῦτον Γ'ολγοθᾶ... καὶ τὸν ἀγιώτατον τοῦτον Τάφον...» κλπ.

⁸⁴) Ἡ ἐπιγραφή ἰδιόχειρος Δοσιθέου Ἱεροσολύμων.

⁸⁵) Πρβλ. τὴν ἐν σ 497 ἐνδιαφέρουσαν περικοπὴν τῆς ὁμιλίας: «Τούτη λοιπὸν ἡ διάθεσις τῆς μνηστείας καὶ τοῦ ἀραβωνίσματος εἶναι ἡ αἰτία ὁποῦ συνεκροτήθη ὁ παρὼν σύλλογος ἢ, νὰ εἰπῶ λαμπρότερον, ἡ παροῦσα πανήγυρις, καὶ ὅσον πλουσία καὶ ὅσον λαμπρὴ, ὅσον περιφανὴς καὶ ἐξαιρετος, κεκοσμημένη μὲ τὸ ἐξαιρετικὸν καὶ ἀξιωματικώτερον τάγμα τῆς Ἐκκλησίας, στολισμένη μὲ τὸ καθ' ὑπεροχὴν εὐγενέστατον ἄθροισμα τῶν εὐγενῶν τούτων ἀνδρῶν. Λαμπρύνει περισσότερον τὴν πανήγυριν καὶ παρουσία ἀνδρῶν σοφῶν καὶ ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι κατὰ ἀλήθειαν οὐδέποτε δὲν ἤθελαν εὐρεῖ ἄλλην ὑπόθεσιν μεγαλύτερην νὰ δείξωσιν τὴν δύναμιν τοῦ ρητορικοῦ τως λόγου καὶ τὸν βαθύρροα (sic) ποταμὸν τῆς σοφίας τως, ὡσὰν τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν, νὰ εἰποῦσι καὶ νὰ ἐπαινέσωσι τὰ συνδραμόντα εἰς τὴν μνη-

Ὡς γνωστόν, ὁ Ράδουλ βόδας (ὁ Στριδᾶς) ἐχημάτισεν ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀπὸ 1665 - 1669, ὁ δὲ Δούκας βόδας (ὁ Ἀρβανίτης) τῆς Μολδοβίας ἀπὸ 1666 - 1668 (τὸ α΄) καὶ ἀπὸ 1669 - 1673 (τὸ β΄). Ἡ μνηστεία λοιπὸν θὰ ἐγένετο μεταξὺ 1666 καὶ 1668, ὅτε ὄντως ὁ Νεκτάριος εὑρίσκειτο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὑρωμεν προχείρως ἂν ἡ μνηστεία αὕτη εἶναι γνωστὴ καὶ ἄλλοθεν⁸⁶.

44) (σ. 499 - 506) Ἀνεπίγραφος [=Εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Τυροφάγου] (Ματθ. ζ΄, 14 - 21). Ἰπσ. *Ἰλνκὸν προᾶγμα εἶναι ἡ νησιεῖα εἰς τοὺς ἀνθρώπους...* — Des. *ἀνακαινισθήτω ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σας, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ ἰδῆτε τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενον, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰ.*

Ἐν ἐπιλόγῳ (σ. 505 καὶ 506) εὑρηται ἀποστροφὴ εἰς τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων μετ' ἐγκωμίου τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ⁸⁷, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐκ τῆς αὐτόθι μνείας ἑτέρου πατριάρχου Ἱεροσολύμων⁸⁸ δὲν δύναται ἐν τούτοις νὰ ὀρισθῆ ἔπακριβῶς μετὰ βεβαιότητος ὁ χρόνος καθ' ὃν ἐγέ-

στειάν ἐκλαμπρότατα καὶ εὐσεβέσιατα ὑποκείμενα. Ἀλλὰ κατὰ φιλόσοφον ἦθος καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόσοφοι μετριοφρονουῦντες σιωπῶσιν καὶ ἐμοὶ τῷ γηραιῷ καὶ ἀδυνάτῳ τὰς ἀφορμὰς τοῦ λέγειν συνεχώρησαν, ὅχι προτιμῶντες τὴν ἰδικὴν μας γλῶσσαν ἀπὸ τὴν ἰδικὴν τῶς σοφωτάτην καὶ ρητορικὴν εὐστομίαν, ἀλλ' ὡς παῖδες πνευματικοὶ καὶ εὐγνώμονες φιλοστόργῳ πατρὶ χαριζόμενοι. Ἐπειδὴ λοιπὸν, ᾧ ἱερώτατον καὶ σεμνότατον ἄθροισμα, εἰς κάθε πνευματικὸν μυστήριον θεωρεῖται ὕλη καὶ εἶδος,..... ὕλη καὶ ὑποκείμενον τοῦ σημερινοῦ ἀρραβωνίσματος ὁ ἐκλαμπρότατος κύρ Ἀλέξανδρος, υἱὸς τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου ἀϋθεντὸς Ἰω. Ράδουλα βοσβόνδα, ὁ ὁποῖος ἀρραβωνίζεται τὴν ἐκλαμπροτάτην κυρίαν Αἰκατερίνα, θυγατέρα τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου ἀϋθεντὸς Ἰω. Δούκα βοσβόνδα, καὶ τὰ δύο τοῦτα πρόσωπα τὰ ἀρραβωνιζόμενα, νεοθαλῆ ἔτι τὴν βλάστησιν ἔχοντα...» κλπ.

⁸⁶) Ὁ Καισάριος Δαπόντες, Χρονογράφος, παρὰ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. 3, ἐν Βενετίᾳ, 1872, σ. 24 - 25, ἀναφέρων γεγονότα τοῦ 1679, ὁμιλεῖ περὶ τῆς παρ' ὀλίγον διαλύσεως τῆς μνηστείας τῆς θυγατρὸς τοῦ Δούκα βόδα Αἰκατερίνης μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ράδουλ βόδα, ὃν ὁμως υἱὸν ὀνομάζει «Στεφανίτζα» καὶ οὐχὶ Ἀλέξανδρον. Δὲν γνωρίζομεν ἂν πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν προσώπων.

⁸⁷) «...φανερὸν εἶναι εἰς τὴν ἀϋθεντίαν σας, θεοφιλέστατοι προσκυνηταί, ὅτι... ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων Χριστὸς ὁ Θεὸς τὸν θρόνον του εἰς τὴν γῆν δὲν τὸν ἔχει ἄλλοῦ, παρὰ εἰς τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ, ἡ ὁποία...» κλπ.

⁸⁸) «...διὰ τοῦτο χαίρεσθε ἡ ἐντιμότης σας, ὅτι, ὡσὰν φρόνιμος οἰκονόμος, ἐθησαυρίσατε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὄχι μέσα εἰς τὴν γῆν στέκεται ὁ θησαυρὸς σας ἐδῶ ἀδαπάνητος, φυλαγμένος καλὰ ἔχετε τὸν μακαριώτατον πάντοτε προσευχόμενον μὲ ἀνοικτὰ χέρια ὡσὰν τὸν Μωϋσῆν ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος τῆς Σιών. .. ἔχετε τοὺς πατέρας καὶ τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ὁποίους ἐλεήσετε, προσευχομένους μαζί μὲ τὸν δεσπότην...».

νετο ἢ ὁμιλία, διότι ἐνδέχεται καὶ πρὸ τῆς πατριαρχίας τοῦ Νεκταρίου (1661) νὰ ἐξεφωνήθη, ἤτοι ἐπὶ Παϊσίου (1645 - 1660), εἰς ὃν καὶ ἐν-κώμιον ἐποίησεν ὁ Νεκτάριος⁸⁹, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς πατριαρχίας παραίτησιν αὐτοῦ (1669), ἤτοι ἐπὶ Δοσιθέου· τὸ δεύτερον τοῦτο εἶναι πάντως πιθανώτερον. Προβλ. καὶ τὴν ὁμιλίαν ὑπ' ἀριθ. 40.

45) (σ. 511 - 526) Ἀνεπίγραφος [= Εἰς τὴν ε' Κυριακὴν Λουκᾶ] (Λουκ. ις', 19 - 31). Inc. *Εὕρισκόμενος ἐκεῖνος ὁ πατριάρχης Ἰακώβ εἰς τὸ ἔσχατον γῆρας... Des. καθαρὰν ἀπὸ κάθε σαρκικὴν προσπάθειαν καὶ τότε νὰ εἰσδεχθῆ εἰς τὰς αἰωνίους ἀναπαύσεις, εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν, εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ μετὰ τοῦ Λαζάρου· ὧν γέ-νοιτο.*

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

[Οἱ ἀριθμοὶ δεικνύουν τὰς ὁμιλίαις· οἱ ἐν παρενθέσει τὰς ὑποσημειώσεις]

Α. ΤΩΝ ΙΝΣΚΡΙΠΤΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ

* <i>Ἀλλὰ μὲ τίνα ἄλλον τρόπον...</i> 41	<i>Δὲν ἔλειψεν ποτέ, ἀλλὰ οὔτε θέλει λεί- ψειν ἢ πλουσιόδωρος...</i> 38
* <i>Ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν γραφὴν...</i> 1	<i>Δὲν ἤξευραν τὸ ἀποβησόμενον...</i> 6
* <i>Ἀνίσως καὶ ἐκείνη ἡ δεσποτικὴ φωνὴ ..</i> 11	<i>Διαβιβάζοντες καὶ περνώντας...</i> 10
* <i>Ἀνίσως καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου τούτου...</i> 42	<i>Διὰ τὰ δείξῃ ὁ Θεὸς τὸ μεγαλεῖον...</i> 40
* <i>Ἀνίσως καὶ ὁπότεν ὁ αἰσθητὸς τοῦ τος...</i> 7	* <i>Ἐκείνη ἡ μέλισσα ἡ φιλόπονος...</i> 35
* <i>Ἄν καλὰ καὶ ἡ πίστις...</i> 36	* <i>Ἐκεῖνοι ὁποῦ ἱστοροῦσι, πατιερώτατε...</i> 37
* <i>Ἄν καλὰ καὶ ὄχι ἴσοον εὐάρεστοι...</i> 33	* <i>Ἐκεῖνος ὁ πολυάθλος καὶ πολυπαθὴς...</i> 30
* <i>Ἀπέθανε ἓνα καιρὸν...</i> 13	* <i>Ἐματαιώθησαν, ἐγυλάσθησαν κατησχύν- θησαν...</i> 3 (προσθ.)
* <i>Ἄριστος καὶ σαφέστατη διδασκαλία...</i> 3	* <i>Ἐξῆλθεν ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν...</i> 20
<i>Αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἴδιος Μωϋσῆς...</i> 31	* <i>Ἐταράττετο μὲ μεγάλην φουρτούνα...</i> 5
<i>Βλέποντας ἐκεῖνος ὁ καλὸς Ἰακώβ...</i> 32 (προσθ.)	<i>Εὕρισκόμενον τὸ στράτευμα...</i> 16
<i>Βλέποντας ὁ παντέφορος ἐκεῖνος ὀφθαλ- μὸς...</i> 25	<i>Εὕρισκόμενος ἐκεῖνος ὁ πατριάρχης Ἰα- κώβ...</i> 45
<i>Γλυκὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ νησιεῖα...</i> 44	* <i>Ἠκούσαμεν εἰς τὴν περασμένην ἑορ- τὴν...</i> 19
<i>Δὲν εἶναι καμμία ἀμφιβολία...</i> 28	* <i>Ἠμποροῦμεν, λέγω, καὶ ἡμεῖς σήμε- ρον...</i> 29
<i>Δὲν ἔλειψε ποτέ, ἀλλὰ μήτε θέλει λείψει (εὐγενέστατοι)...</i> 8	* <i>Ἠτιονε κατὰ ἀλήθειαν...</i> 34
	* <i>Ἠτιονε τόσον δυσπαράδεκτον...</i> 9

⁸⁹) Τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Ἱστορίαι καὶ περιγραφὴ τῆς Ἁγίας Γῆς καὶ τῆς Ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ... Ἐνετίησι, 1728, σ. 125 - 134.

Καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, παναγιώτατε... 43	Τὶς ὁ σταυρὸς ὃν αἴρειν... 39
Καὶ ἓνα καράβιον... 15	Τρόπος τοῦτος πολλὰ τεχνικός... 26
*Ὀλίγον καὶ πολλὰ ὀλίγον κέρδος... 22	Φυλάττοντας τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τιμὴν... 2
*Ὅποταν ἐκεῖνο τὸ πονηρὸν δαιμόνιον... 21	*Ὡς καθὼς ἓνας ἀντίρτης καὶ ἀποσιά- της ἐχθρὸς... 27
*Ὅποταν ἐκεῖνος ὁ μέγας πατριάρχης Ἰακώβ... 12	*Ὡς καθὼς ἓνας ἀντίρτης καὶ ἀποσιά- της καὶ φθονερὸς ἐχθρὸς... 23
*Ὅποταν μὲ ὑψηλὴν κακοβουλίαν... 24	*Ὡς καθὼς (εὐγενέστατοι), ὡς καθὼς λέγω... 17
*Ὅτι πάντοτε οἱ Ἑβραῖοι ἐψεύδοντο εἰς τὸν Χριστόν... 14	*Ὡς καθὼς οἱ νυμφευόμενοι... 18
*Ὅχι μόνον ἀκριβέστατος... 4	
Τί τοῦτο, πανισρώτατε... 32	

B. ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΟΜΙΛΙΑΣ

*Ἀλεξανδρείας πατριάρχης ἀνόνημος 4, 35	Ἱεροσολύμων πατριάρχης ἀνών. 14
Βαρδαλῆς Διονύσιος (οἴκουμ. πατρ.) 29, 32	Καστοριανὸς Μανολάκης 19
Γερμανὸς Λοκρὸς 19	Κορέσιος Γεώργιος 38
Δανιὴλ Ἀθηνῶν 37	Κορυδαλεὺς Θεοφίλος 2
Διόδωρος Ἰωαννίκιος (πατρ. Ἀλεξ.) 35	Κριτόπουλος Μητροφάνης (68)
Δοσίθεος Ἱεροσολύμων 44, (41), (56), (71) (84)	Παῖσιος Ἀλεξανδρείας 35
Δούκας (ἡγεμὼν Μολδοβίας) καὶ Αἰ- κατερίνα (θυγάτηρ του) 43	Παῖσιος Ἱεροσολύμων 44
Θεοδούλη (μοναχὴ) 30	Παρθένιος Α' ὁ Γέρων (οἴκουμ. πα- τριάρχης) (44)
	*Ράδουλας (ἡγεμὼν Βλαχίας) καὶ Ἀ- λέξανδρος (υἱὸς του) 43
	Σπαρταλιώτης Γεράσιμος (πατρ. Ἀ- λεξ.) 35

Γ'. ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΚΑΙ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ ΤΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ

*Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος καταλόγου, ὀλίγων μόνον ἐκ τῶν 45 ὁμιλιῶν γνωρίζομεν, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν ἢ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων, τὸν τόπον ἢ καὶ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς καὶ ἐκφρατικῆς. Οὕτως, ἐκ μὲν τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν χρονολογημέναι ὑπάρχουν μόνον τέσσαρες, αἱ ὑπ' ἀριθ. 2, 13, 34 καὶ 35, ἐξ ἄλλων δὲ στοιχείων ἠδυνήθημεν νὰ ὀρίσωμεν τὴν χρονολογίαν ἑτέρων δώδεκα, καὶ δὴ τῶν μὲν ὑπ' ἀριθ. 19, 21, 29, 32, 38 μετ' ἀκριβείας, τῶν δὲ ὑπ' ἀριθ. 4, 10, 25, 37, 40, 43, 44 κατὰ προσέγγισιν· αἱ χρονολογίαι κυμαίνονται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1645 (ἀριθ. 2) μέχρι τοῦ 1670 (ἀριθ. 29). Ὡς πρὸς δὲ τὸν τόπον, οὗτος δηλοῦται μὲν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς εἰς ἑπτὰ ὁμιλίαις, τὰς ὑπ' ἀριθ. 2, 13, 29, 32, 35, 38 καὶ 43, συνάγεται

δὲ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 4, 19, 23, 25, 37, 40 καὶ 44 : οὕτω γνωρίζομεν ὅτι ἐκ τούτων ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐξεφωνήθησαν ἑξ ὀμιλίας, αἱ ὑπ' ἀριθ. 13, 19, 23, 25, 32 καὶ 43, ἐν Ἱεροσολύμοις τρεῖς, αἱ ὑπ' ἀριθ. 29, 40 καὶ 44⁹⁰, ἐν Καίρω δύο, αἱ ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 35, ἐν Ἀθήναις ἕτεροι δύο, αἱ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 37 καὶ ἐν Χίφ μία, ἡ ὑπ' ἀριθ. 38.

Τὰ δεδομένα ταῦτα, ἂν καὶ ὀλίγα, ἐπιτρέπουν ἐν τούτοις εἰς ἡμᾶς νὰ συναγάγωμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι αἱ ἐν τῷ κώδικι ὀμιλίας τοῦ Νεκταρίου δὲν συνετέθησαν πᾶσαι εἰς μίαν ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον, οὐδ' ἐξεφωνήθησαν ἐν ἐνὶ τόπῳ, ἀλλ' ἀποτελοῦν συλλογὴν τῶν σημαντικωτέρων ἴσως ὀμιλιῶν αὐτοῦ ἃς ἐξεφώνησε κατὰ καιροὺς ἐντὸς μιᾶς εἰκοσιπενταετίας τοῦλάχιστον καὶ κατὰ τὰς εἰς διαφόρους τόπους περιοδείας αὐτοῦ. Οὕτως, ἐκ τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπιδεχόμενων χρονολόγησιν ὀμιλιῶν, κατὰ χρονολογικὴν τάξιν λαμβανομένων, ἄλλαι μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων ἀνόδου αὐτοῦ (1661) περίοδον (ἀριθ. 2 (1645), 37 (περὶ τὸ 1645), 34 (1651), 35 (1660) καὶ 4), ἄλλαι εἰς τὴν τῆς πατριαρχίας (1661 - 1669) αὐτοῦ (ἀριθ. 32 (1662), 19 (1663), 38 (1665), 13 (1668), 25 (1663 - 5 ἢ 1668 - 9) καὶ 43 (1666 - 1668) καὶ ἄλλαι, τέλος, εἰς τὴν μετέπειτα (1669 - 1676) ἐποχὴν (ἀριθ. 29 (1670) καὶ 44)· πιθανὸν φαίνεται ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἀδήλου χρονολογίας ὀμιλιῶν αἱ πλείσται ἀνάγονται εἰς τὴν περίοδον τῆς πατριαρχίας αὐτοῦ, ὅτε παρείχοντο εἰς τὸν Νεκτάριον, ὡς ἦτο φυσικόν, συχνότεραι εὐκαιρία νὰ ὀμιλῇ ἐπ' ἐκκλησίας ἢ εἰς ἐπισήμους περιστάσεις.

Ἄν ἡ συλλογὴ αὕτη, οἷα φέρεται ἐν τῷ κώδικι, κατηγορίσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, δὲν φαίνεται βέβαιον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυσκόλως θὰ ἐδικαιολογεῖτο τὸ ἑλλιπὲς τῶν πλείστων ἐπιγραφῶν, ἢ ὑπαρξίς ὀμιλιῶν ἑλλιπῶν ἢ κολοβῶν (προβλ. τοὺς ἀριθ. 1, 5, 14, 20, 27, 36, 41) καὶ ὁ σάλος περὶ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν⁹¹. Βέβαιον φαίνεται μόνον ὅτι ὁ Νεκτάριος διετήρει τὰ σχέδια πολλῶν

⁹⁰) Σημειωτέον ὅτι περὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 21 τὸ μόνον ὄπερ γνωρίζομεν εἶναι, ἀντιθέτως, ὅτι δὲν ἐξεφωνήθη ἐν Ἱεροσολύμοις.

⁹¹) Καὶ αἱ ὀλίγαι χρονονογημέναι ὀμιλίας, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρατεθέντος καταλόγου αὐτῶν, δὲν φέρονται ἐν τῷ κώδικι κατὰ σειρὰν χρονολογίας· οὕτως αἱ ὑπ' ἀριθ. 13, 19, 25 καὶ 29 εἶναι μεταγενέστεραι τῶν 32, 34, 35 καὶ 37 (ἢ 13 ἐπίσης τῆς 19 καὶ 38 καὶ ἢ 29 τῆς 38 καὶ 43) ἢ 32 τῶν 34, 35 καὶ 37 καὶ αἱ 34 καὶ 35 τῆς 37. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἄμεσος χρονικὴ ἀκολουθία μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 18 καὶ 19 καὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 35 καὶ 36 ὀμιλιῶν (τοῦναντίον ὁμως ὑφίσταται τοιαύτη μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8, ἴσως δὲ καὶ μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 - 6, 15 καὶ 16, 19 καὶ 20).

κατὰ καιροὺς συντεθεισῶν καὶ ἐκφωνηθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ ὁμιλιῶν, χάρις εἰς τὰ ὅποια διεσώθησαν αὐταί, ἢ τοῦλάχιστον σημαντικὸς ἀριθμὸς αὐτῶν, μέχρῃς ἡμῶν. Πιθανώτατα, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν ἀρχῇ, τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγωγῆς καὶ τῆς ἀντιγραφῆς αὐτῶν ἐν τῷ κώδικι ἔσχεν ὁ διάδοχος τοῦ Νεκταρίου Δοσίθεος Ἱεροσολύμων.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρῶγμα, ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Νεκταρίου εἶναι ἀξία λόγου, παραμείνασα ὅμως ἀνέκδοτος καθ' ὁλοκληρίαν σχεδόν, δὲν ἐμελετήθη οὐδ' ἐξετιμήθη προσηκόντως μέχρι τοῦδε. Διὰ τοῦτο, διεξεληθόντες καὶ μελετήσαντες αὐτήν, σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀξίας της.

Αἱ πλεῖσται τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Νεκταρίου εἶναι διδαχαὶ εἰς Κυριακὰς ἢ ἑορτάς, ὀλίγαι δὲ ἐξεφωνήθησαν εἰς εἰδικὰς περιστάσεις, ἢτοι κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἰδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἀριθ. 32) ἢ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν Ἱεροσολύμοις (ἀριθ. 29), εἰς ἀρραβῶνας (ἀριθ. 43), εἰς πένθη (ἀριθ. 30, 31) ἢ εἰς μνημόσυνα (ἀριθ. 38). Πλὴν τῆς ἐρμηνείας τοῦ Εὐαγγελίου, περιέχουν πολλάκις καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις ἀξιολόγους περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς ἐποχῆς (πρβλ. τοὺς ἀριθ. 19, 25, 35, 43 κ. ἄ.).

Ὑπὸ ἔπισην ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως καὶ τεχνικῆς, αἱ ὁμιλίαι φέρουν τὸν συνήθη τύπον τῶν διδαχῶν τῆς ἐποχῆς. Ἀποτελοῦνται ἐκ προοιμίου βραχέος, κυρίου σώματος διαιρουμένου συνήθως εἰς δύο μεγάλα τμήματα, καὶ ἐπιλόγου ἐν τέλει. Ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ τῆς ἡμέρας ἀναπτύσσεται καὶ ἐρμηνεύεται διεξοδικῶς, παράγραφος πρὸς παράγραφον, προβαλλομένων ἐκάστοτε διαφόρων ἐκ τοῦ κειμένου ἀνακυπτόντων ζητημάτων, εἰς τὰ ὅποια δίδεται ἀκολουθῶς ἀπόκρισις κατὰ σειράν διὰ συχνῆς ἀναδρομῆς εἰς χωρία τῆς Γραφῆς ἢ εἰς διδασκαλίαν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας⁹², ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν πολυμαθεῖαν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν ἀριτίαν αὐτοῦ θεολογικὴν μόρφωσιν.

Εἰς τὰς ῥήσεις τῆς Γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καταφεύγει ὁ συγγραφεὺς πρὸς ἐξήγησιν τῶν πάντων, καὶ τῶν φυσικωτέρων ἀκόμη πραγμάτων. Καὶ πολλάκις μὲν ἄγεται εἰς ἐρμηνείας ὀρθὰς καὶ εὐστόχους παρατηρήσεις, οὐχὶ σπανίως ὅμως περιπίπτει εἰς παραδοξολογίας καὶ αὐτοσχεδιάζων διατυπῶνει ἀλληγορίας ἢ ἀσθενεῖς

⁹²) Ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρονται συνήθως ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τοῦ ὁποίου τὰς εἰς τοὺς Εὐαγγελιστὰς ἐρμηνείας εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ Νεκτάριος (βλ. κώδικος σ. 90), ὁ Μέγας Βασίλειος (βλ. σ. 98 - 99), ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἰωάννης ὁ Δυμασκηνὸς (πρβλ. σ. 51, 61, 121 κ. ἄ.), ὁ Ἰουστίνος (σ. 90), ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης κ. ἄ.

λογικῶς ἰσχυρισμούς⁹². Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τι τὸ ἀσύνηθες παρὰ τοῖς θεραπεύουσι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορείας, οἷτινες χρησιμοποιοῦν συνήθως κατὰ κόρον τὴν λεγομένην ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τῆς Γραφῆς. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῶς φιλοσοφίας δόγματα παρεισάγει ἐνιαχοῦ ὁ συγγραφεὺς⁹³, προδίδοντα καὶ τὴν πρὸς τὰ ἀρχαῖα κείμενα οἰκειότητα αὐτοῦ.

Ἡ γλῶσσα τῶν ὁμιλιῶν εἶναι ἢ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἀπλουστέρα γραφομένη, περιέχουσα μὲν λέξεις τῆς δημώδους ὁμιλουμένης κατὰ πλειονότητα⁹⁴, ὧν πολλαὶ ἴδιαι τοῦ κρητικῶ ἰδιώματος, ὑπὸ τύπους ὅμως μᾶλλον ἢ ἥττον ἀρχαίζοντας. Δὲν εἶναι δηλαδὴ διάφορος τῆς γλώσσης τῆς «Ἐπιτομῆς τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας»⁹⁵. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὕφος⁹⁶, τοῦτο εἶναι ὁμαλὸν καὶ λιτόν, παρὰ τινὰς ἐνίοτε πλατυσμούς. Εἰς τὰς διδασκὰς κυριαρχεῖ συνήθως ἢ ἀπέριττος ἑρμηνεία καὶ ἢ ἥρεμος διδασκαλία, ἥτις σπανίως παραχωρεῖ τὴν θέσιν τῆς εἰς τὴν ῥητορικὴν ἔξαρσιν: Ἀποστροφαί, ἀσύνδετα καὶ ἄλλα ῥητορικὰ σχήματα τοῦ λόγου δὲν ἀπάντωνται πολὺ συχνά. Ὁ συγγραφεὺς, πέραν τῆς σαφηνείας καὶ τῆς ἀκριβολογίας, ἦν ὁμολογουμένως ἐπιτυχάνει, δὲν φαίνεται νὰ καταβάλλῃ ἰδιαιτέραν τινὰ προσπάθειαν πρὸς δημι-

⁹²) Ἴδου παραδείγματα τινὰ: Ἐν σ. 29 - 30 (ἀριθ. 2) ὑποστηρίζεται ὅτι κατὰ τὴν σταύρωσιν τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ὡς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· ἐν σ. 46 - 47 (ἀριθ. 4) παραλληλίζονται αἱ περιπέτειαι τοῦ Ἰωσήφ, υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ, πρὸς τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ· ἐν σ. 67 (ἀριθ. 5) λέγεται ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναστὰς ἐνεφανίσθη εἰς γυναῖκας τὸ πρῶτον, διότι ἐκ τῆς γυναικὸς προέρχεται ἡ φθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κ. ἄ. ὅ.

⁹⁴) Οὕτω π.χ. ἐν σ. 99 - 100 (ἀριθ. 7) καὶ 164 (ἀριθ. 13) ἀναφέρεται ἡ περὶ τριῶν διαφορῶν τῆς ψυχῆς (φυτικῆς, ζωϊκῆς καὶ λογικῆς) γνωστὴ ἀριστοτελικὴ θεωρία (βλ. Ἀριστοτέλους, Περὶ ψυχῆς, βιβλ. II, κεφ. 2 κ. ἐξ.), ἐν σ. 485 (ἀριθ. 42) ἡ ἀντίληψις καθ' ἣν ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πρώτη αἰτία τοῦ παντός, τὸ πρῶτον κινοῦν, ἥτις προφανῶς προέρχεται ἐπίσης ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους (Φυσικῆς ἀκροάσεως βιβλ. VIII, κεφ. 5) κ. ἄ. τ. Πάντως ὁ Νεκτάριος δὲν ἀφίσταται τῆς μεσαιωνικῆς ἀντιλήψεως, καθ' ἣν ἡ θεολογία ἵσταται ὑπεράνω τῆς φιλοσοφίας, πρβλ. ἀριθ. 13, σ. 163 - 165.

⁹⁵) Δείγματος χάριν σταχυολογοῦμεν λέξεις τινὰς γλωσσικῶς ἐνδιαφερούσας, οἷαι: ἀβάνης, ὁ (=συκοφάντης) σ. 73, ἀναλιγώνω (ἐπὶ τηχομένου κηροῦ) σ. 20, ἀναμπαίζω (=ἐμπαίζω) σ. 61, 93, 120, βροντισμός, ὁ σ. 414, καθημερούσιος σ. 135, μερά, ἡ σ. 437, ναίσκε σ. 42, 45 (καὶ ναίσχε σ. 31), ὀρμάνι, τὸ (=ρουμάνι) σ. 204, ὄσχε σ. 35 (καὶ ὄσχε σ. 27, 28, 86), παντεχαίνω σ. 86, σκιανάδα, ἡ (=σκιά), σ. 68, τηράζω σ. 26, 34, χαῖμός, ὁ σ. 127 κ.τ.λ.

⁹⁶) Βλ. τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (1947), σ. 329.

⁹⁷) Δείγματα τοῦ ὕφους τῶν ὁμιλιῶν βλέπει τις εἰς τὰς τρεῖς ἐκδεδομένας ἐξ αὐτῶν (ἀριθ. 29, 32 καὶ 38), καθὼς καὶ εἰς τὰ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ παρατεθέντα ἀποσπάσματα (βλ. ἰδίᾳ τὰς σημειώσεις ὑπ' ἀριθ. 24, 29, 30, 40, 62, 63, 83, 85).

ουργίαν ἐντέχνου ῥητορικοῦ ὕφους. Τὸ ὕφος του ἀπέχει ἀκόμη πολὺ τοῦ καθ' ὑπερβολὴν περιτέχνου καὶ δι' ἀφθόνων λυρικῶν ἀνθέων πεποικιλμένου ὕφους τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου καὶ τοῦ Ἡλία Μηνιάτη. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐμιμήθησαν τοὺς Ἱταλοὺς ἱεροκήρυκας τοῦ 17ου αἰῶνος τοὺς ἀποβλέποντας εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς «forma oratoria»⁸⁸, ἐνῶ ὁ ἀκριβῶς ὀρθόδοξος Νεκτάριος δὲν φαίνεται ὅτι ἔσχε γνωριμίαν, ἄμεσον τοῦλάχιστον, δυτικῶν προτύπων. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ τὸν τοποθετήσωμεν, πρέπει νὰ τὸν ἐντάξωμεν εἰς τὴν σειρὰν τῆς παραδόσεως τῶν ὀρθοδόξων ἱεροκηρύκων τῆς Ἀνατολῆς⁸⁹, οἷοι οἱ ἐν Κρήτῃ διδάσκαλοι τοῦ Μελέτιος Μαργῆς καὶ Μελέτιος Βλαστός, οἱ Κρηῆτες Μελέτιος Πηγᾶς καὶ Μελέτιος Συρίγος κ. ἄ. Ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ ἐξετασθεῖσα πολυσέλιδος, ἀλλὰ σχεδὸν ἠγνοημένη καὶ ἀνέκδοτος συλλογὴ ὁμιλιῶν τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων ἐπιτρέπει νὰ συγκαταλέγωμεν τοῦτον τοῦ λοιποῦ μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ὀρθοδόξων ἱεροκηρύκων τοῦ 17ου αἰῶνος.

M. I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

⁸⁸) Βλ. τὰ προσφάτως (καθ' ἡμετέραν ἀνακοίνωσιν) γραφέντα ὑπὸ Βασιλ. Τατάκη, Σκούφος - Μηνιάτης - Βούλγαρις - Θεοτόκης (Βασικὴ Βιβλιοθήκη 8), Ἄετος Α.Ε., Ἀθῆναι, ἄ. ἔ. (=1953), σ. 14 - 15 καὶ 17 - 19.

⁸⁹) Ἡ κατὰ τῶν ἑτεροδόξων πολεμικὴ δὲν λησμονεῖται ὑπὸ τοῦ Νεκταρίου οὐδ' εἰς τὰς ὁμιλίαις του. Οὕτως, εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 13 καὶ 45 ἐλέγχεται ἡ περὶ πουργατορίου δόξα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας (βλ. κώδικος σ. 166 - 169 καὶ 522), ἀλλαχοῦ δ' ἐπίσης καταφέρεται οὗτος κατὰ τῶν «Λουτεροκαλβίνων» (βλ. σ. 114, 127 καὶ 139).